

Buhûrîzâde Mustafâ İtrî'nin Mecmûatü'r-Resâil Türünde Tertip Ettiği Bir Güfteler, Fasıllar ve Eş'âr Mecmûası: “*Mecmûa-ı Eş'âr*”

*

A Lyrics, Fasils, and Poetries Journal Edited by Buhurizade Mustafa Itri in the Mixed Journal Type: “Mecmûa-ı Eş'âr”

ÖZET

Bu çalışma, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi bünyesinde bulunan fakat herhangi bir müretteb/müntensih adıyla kayıtlı olmayan, çeşitli akademik çalışmalarda ise “T.Y. 5525” kütüphane numarasına atıfta bulunularak zikredilen mecmûanın, esasen Buhûrîzâde Mustafâ İtrî tarafından tertip edildiğinin delilleriyle birlikte sunulması ve “Buhûrîzâde Mustafâ İtrî'nin ‘mecmûatü'r-resâil’ türündeki *Mecmûa-ı Eş'âr*”ı şeklinde tanıtılması amacıyla hazırlanmıştır. Yaptığımız tetkikler neticesinde bu mecmûanın, İstanbul Üniversitesi bünyesinde 1947-48 yıllarında hazırlanan bir mezuniyet teziyle akademik manada ilk kez Semire Oskay tarafından tanıtıldığı tespit edilmiştir. Fakat bu çalışmada mecmûanın mürettebine dair bir bilgi verilmeksizin, yazmada yer alan “İtrî” ismiyle kayıtlı eserlerin yalnızca bir kısmının incelenerek günümüz Türkçesine aktarıldığı görülmektedir. Harun Korkmaz tarafından İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki mûsikî yazmalarına ait bir katalog çalışması şeklinde 2014 yılında hazırlanan yüksek lisans tezinde ise ilk kez, bu mecmûanın İtrî'ye ait olduğu zikredilmiştir. XVII. yüzyılın son çeyreği ile XVIII. yüzyılın başlarında tertip edildiğini tespit ettiğimiz 238 varaktan müteşekkil mecmûa, XVI. ve XVII. yüzyıl şairlerinin şiirlerinden oluşan “Eş'âr Bölümü” ile XVII. yüzyıl mûsikîşinâslarının bestelerinden oluşan “Güfteler Bölümü”nü içermektedir. Eserde ayrıca müellif Katip Çelebi'nin *Mizânü'l-Hâk fi İhtiyâri'l-Ehakk* isimli mensûr eseri ile şair/müellif Veysi'nin *Vak'anâme-i Veysi (Hâb-nâme-i Veysi)* isimli mensûr eseri ve manzûm *Tevbe-nâme*'si de istinsah edilmiştir. XVII. yüzyıl mûsikî sahası başta olmak üzere, XVI. ve XVII. yüzyıl Eski Türk edebiyatı sahasına ve ihtiva ettiği mensûr eserler dikkate alındığında ise mezkûr asırlardaki siyasî gelişmeler bakımından, Osmanlı tarihi sahasına da kaynak teşkil eden *Mecmûa-ı Eş'âr*, detaylı bir şekilde incelenerek bu çalışmayla araştırmacıların istifadesine sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Türk Müsîkisi, Mecmûa, Mecmûatü'r-Resâil, *Mecmûa-ı Eş'âr*, Buhûrîzâde Mustafâ İtrî

ABSTRACT

This study is included in the Istanbul University Rare Works Library, but not registered under any name of the author, and in various academic studies, “T.Y. 5525” with reference to the library number, it has been prepared with the aim of presenting the mecmûa mentioned with the evidences that it was originally copied by Buhûrîzâde Mustafâ İtrî and to introduce it as “Buhûrîzâde Mustafâ İtrî's *Mecmûa-ı Eş'âr* in the type of ‘mixed journal’”. As a result of our investigations, it was determined that this journal was first introduced academically by Semire Oskay, with a graduation thesis prepared in 1947-48 within the body of Istanbul University. However, in this study, it is seen that only some of the works registered with the name “İtrî” in the manuscript were analyzed and transferred to today's Turkish, without giving any information about the editor of the journal. In the master's thesis prepared by Harun Korkmaz in 2014 as a catalog study of the musical manuscripts in the Istanbul University Rare Works Library, it was mentioned for the first time that this journal belongs to İtrî. We have determined that the journal consisting of 238 leaves was written in the last quarter of the 17th century and the beginning of the 18th century. This manuscript contains a “Poetries Section” consisting of poems of poets who lived in the 16th and 17th centuries, and a “Lyrics Section” composed of compositions by 17th century musicians. In the manuscript, the author Katip Çelebi's prose work *Mizânü'l-Hâk fi İhtiyâri'l-Ehakk* and the poet/author Veysi's *Vak'anâme-i Veysi (Hâb-nâme-i Veysi)* work and his verse *Tevbe-nâme* was also copied. Considering the especially the 17th century musical field, 16th and 17th century Old Turkish Literature field, and the prose works it contains *Mecmûa-ı Eş'âr*, which constitutes a source for Ottoman history field too, in terms of political developments in the mentioned centuries, examined in detail and presented to the use of researchers in this study.

Keywords: Turkish Music, Journal, Mixed Journal, *Mecmûa-ı Eş'âr*, Buhurizade Mustafa Itri

GİRİŞ

Mecmûa kelimesi, Arapça “cem” kökünden gelip “cem'an” mastarının müennes ism-i mef'ûl olarak türetilmiştir. “Toplanmış, bir araya getirilmiş, biriktirilmiş, tertip ve tanzim edilmiş” manalarına geldiği gibi “seçilmiş yazılardan meydana getirilen kitap” manasında da kullanılmaktadır. Kültürel ve edebî anlamda ise mecmûa, bir ya da daha çok kişiye ait çeşitli hacim ve şekillerdeki dinî, din dışı nesir ve manzûmlardan meydana gelen kitaplar olarak nitelendirilmektedir. (Uzun, 2003);(Âsım Efendi Mütercim, 2013);(Şemseddîn Sâmî, 2015);(Tüysüz, 2021)

* Bu çalışma, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalında yapılmış “*Buhûrîzâde Mustafâ İtrî'nin Mecmûa-ı Eş'âr İsimli Güfte Mecmuası (İnceleme-Metin)*” adlı Doktora Tezi çalışmasından türetilmiştir.

¹ Dr.Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Türk Müziği Devlet Konservatuarı, Türk Müziği Bölümü, Sivas, Türkiye. ORCID: 0000-0002-2908-7619

Fatih Tüysüz¹

How to Cite This Article

Tüysüz, F. (2023). “Buhûrîzâde Mustafâ İtrî'nin Mecmûatü'r-Resâil Türünde Tertip Ettiği Bir Güfteler, Fasıllar ve Eş'âr Mecmûası: “*Mecmûa-ı Eş'âr*”” International Social Sciences Studies Journal, (e-ISSN:2587-1587) Vol:9, Issue:110; pp:6548-6573. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/sss.69141>

Arrival: 30 January 2023

Published: 30 April 2023

Social Sciences Studies Journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Mecmûalar ayrıca birçok açıdan benzerlik gösterdiği, lügatlerde edebî manada “*Türlü konuların, özellikle çeşitli şairlerden seçilmiş şiirlerin yazılı olduğu kitap veya defter veya içinde türlü türlü şiirler ve meseleler bulunması itibariyle eş’ar defterine denir.*” (Gökyay, 1993) şeklinde tanımlanan “cönk”ler gibi, âyetler, hadisler, fetvâlar, duâlar, hutbeler, şiirler, ilâhîler, şarkılar, mektuplar, lugazlar, mu’ammalar vb. yanı sıra, çeşitli tarihî belgeler, bilgiler ve kayıtların derlendiği not defterleri olarak ortaya çıkmış, zamanla gelişerek düzenli bir tertip ve şekle kavuşturulmak suretiyle muhtevasına göre birtakım farklılıklar arz eden bir te’lif çeşidi vasfını kazanmıştır. Genellikle birden fazla müellife/sanatkâra ait manzûm ve/veya mensûr eserlerin derlendiği yazma kitaplardan müteşekkil olan mecmualar (Devellioğlu, 2015), Osmanlı yazılı kültür geleneği içerisinde üretilen ve her biri birer tarihî kaynak olarak geçmişle günümüz arasında bir köprü fonksiyonuna sahip olmaları sebebiyle büyük bir önemi hâizdir. Mürettibinin/müstensihinin ilgi duyduğu alanlardaki muhtelif konu ve biçimlerden derleyerek kaleme aldığı mecmûaların, şekil ve muhteva açısından birçok türe sahip olduğu görülmektedir. Mecmûaların birçok özellikleri bakımından değerlendirilerek tasnif ve derlemelerinin yapıldığı çalışmalarda, genellikle ihtiva ettiği konular bakımından “güfte mecmûası”, “şiir mecmûası” “karma konulardan müteşekkil mecmûa”, “mecmûatü’r-resâil” vb. şeklinde türlerine ayrıldığına rastlanılmaktadır. (Kılıç, 2012);(Kut, 1986);(Uzun, 2003)

Yukarıdaki tanımlar ve bilgiler çerçevesinde, muhtevası hakkında ayrıntılı bilgilere bu çalışmada yer verdiğimiz, ihtiva ettiği karma konular bakımından “mecmûatü’r-resâil” türünde bir mecmûa olduğunu ve Buhûrîzâde Mustafâ İtrî tarafından kaleme alındığını ileriki konularda birçok delille ispat ettiğimiz, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde “T.Y. 5525” numarası ile kayıtlı *Mecmûa-ı Eş’âr*’ın, türünü/çeşidini tespit etmek büyük önem taşımaktadır. Zira, birbirinden farklı manzum ve mensur formlardan/konulardan müteşekkil mecmûalar, yukarıda tanımını yaptığımız cönklerle bu açıdan bir benzerlik sergilese de cönklerle ilgili yapılan çalışmalarda, cönkleri mecmûalardan ayıran özelliklere ayrıntılı bir şekilde değinilmektedir. Bu ayırıcı özellikler genelde cönklerin, şiirlerin hâricinde ilaç tarifleri, yemek tarifleri, gelecek ve nazarla ilgili bilgiler, tılsımlar-muskalar, rüya tabirleri, alacak-verecek hesapları, doğum-ölüm tarihleri, Karagöz metinleri, bazı tarihî vakalar, bilmeceler, tekerlemeler vb. konuları ihtiva ettiği gelmektedir. Bu muhtevası sebebiyle cönkler, daha ziyade folklorik malzemeleri hâvî eserler olarak değerlendirilmektedir. Ayrıca edebî açıdan temelde “şiir derlemeleri” olarak nitelendirilen bu iki türden biri olan cönklerin daha çok halk kültürüne ait âşık edebiyatı ürünlerini, mecmûaların ise klasik kültüre ait divan edebiyatı ürünlerini içerdiği bilgileri dikkat çekicidir. (Elçin, 1997);(Kaya, 2011);(Gürbüz, 2016) Bu manada, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’nde T.Y. 5525 numarası ile kayıtlı yazmaya ait cilt kapağının içinde dercedilmiş “Mecmûa-ı Eş’âr” başlığından yola çıkarak, eserin bir cönk türü olmadığı netlik kazanmaktadır. Fakat her ne kadar eser cildinin iç kapağında dercedilen mezkûr başlık yer alsada da eserin muhtevası incelendiğinde hem manzûm hem de mensûr olmak üzere bazı farklı formların/konuların birlikte kaleme alındığı da görülmektedir. Bu formlar genel bir sıralamayla XVI. ve XVII. yüzyıl şairlerinin şiirleri, Kâtip Çelebi’nin “*Mizânü’l-Hâk fi İhtiyâri’l-Ehakk*”, Veysî’nin “*Vak’anâme-i Veysî*” (*Hâb-nâme-i Veysî*) isimli mensûr eseriyle birlikte yine, Veysî’ye ait *Tevbe-nâme-i Veysî* isimli manzûm bir tevbe-nâme ve XVII. yüzyıl müsikîşinâslarının bestelerine ait güftelerden müteşekkindir. Dolayısıyla *Mecmûa-ı Eş’âr*’ın türüne dair kesin bir kaniye ulaşmak adına, yalnızca benzer muhtevaya sahip mecmûalarla ilgili olarak kaynaklarda yer alan tanım ve tasniflere, genellemeler dâhilinde kısaca değinmeyi uygun gördük.

MECMÛA TÜRLERİ

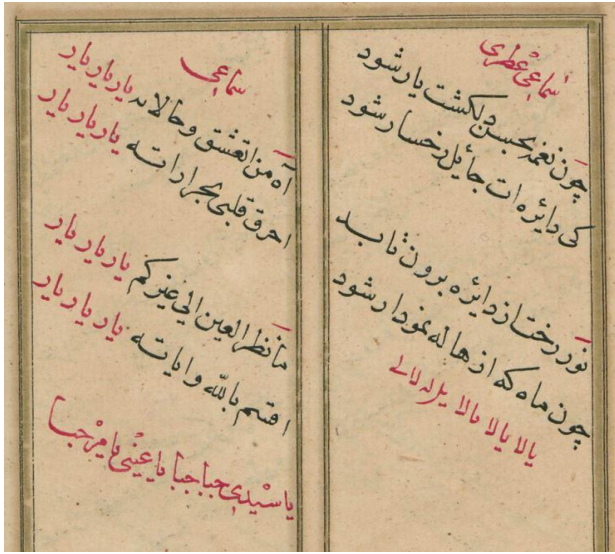
Bir mecmûanın muhtevasına dair elde edilen somut veriler ışığında türünün belirlenmesi, mevcut örneklerin benzer ve/veya farklı özelliklerinin mukayesesinden yola çıkılarak yapılan tasniflendirmelerin incelenmesini gerekli kılmaktadır. Fakat mecmûaların kendilerine ait şekil ve muhteva bakımından kimi benzerlik ve/veya farklılıkları, aynı anda birden çok alt gruba dâhil edilebilir olmalarının yanı sıra, kesin çizgilerle ayırt edilerek bir tasnif içerisinde isimlendirilmelerini zorlaştırmaktadır. Ayrıca hangi tür ve derecedeki farklılıkların tasniflendirmelere yansıtacağı meselesi de ayrı bir problem olarak belirmektedir. (Kılıç, 2012);(Gürbüz, 2012) Bu manada mecmûaların türlerinin belirlendiği, tanım ve tasniflerinin yapıldığı bazı çalışmalara göz atacağız. Fakat çalışmamızın konularının dışına çok fazla çıkmamak için, bu tasniflerde yer alan mecmûa türlerinin tamamına yer vermek yerine, yalnız *Mecmûa-ı Eş’âr*’a muhtevası bakımından benzerlik gösteren türleri ele alacağız.

Mecmûa Türlerine Dair Bazı Tasnif Çalışmaları

Mecmûaları çeşitli özellikleri bakımından değerlendiren tasnif denemeleri içerisinde, muhteva açısından ilk tasnif çalışmasını Ağâh Sırrı Levend yapmıştır. Mecmûa türlerini beş gruba ayırdığı bu çalışmada, *Mecmûa-ı Eş’âr*’ın muhtevasına en uygun olan mecmûa türü, “*Türlü konulardaki risâlelerin bir araya getirilmesiyle meydana gelen mecmûalar*” tanımıyla yer almaktadır. (Levend, 1998)

Tasnif çalışmalarından ikincisi Günay Kut’a ait olup bu çalışmada da mecmûa türleri beş isim altında değerlendirilmiştir. “*Karışık mecmûalar (Bu tür mecmûalar nazım-nesir karışık olabilir. Ayrıca Arapça, Türkçe ve*

Farsça gibi dillerde de yazılmış olabilir” (Kut, 1986) şeklinde izahı yapılan tür ise *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın muhtevasına en uygun olan mecmûa türüdür. Nitekim, XVII. yüzyıl Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınan *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın 170b numaralı varağında Arapça ve Farsça güftelere yer verildiği görülmektedir:

Görsel 1: İtrî'nin nesih hatla dercettiği “Semâ’î İtrî” başlıklı Farsça güfte ve “Semâ’î” başlıklı Arapça güfte (Buhûrîzâde Mustafâ İtrî, t.y.)

Benzer tasnif denemeleri içerisinde en kapsamlı olanı ise Atabey Kılıç’a aittir. Mecmûa türlerinin beş ana başlık altında ele alındığı bu tasnif denemesinde, çeşitli özellikleri ve muhtevası açısından alt gruplara ayrılmış yaklaşık 50 civarında tür ismine yer verildiği görülmektedir. Yukarıdaki konularda da değindiğimiz üzere, mecmûaların benzer ve/veya farklı bazı özellikler sergilemeleri, aynı anda birden çok alt gruba dâhil edilmelerini de beraberinde getirmektedir. Bu manada, karma muhtevası sebebiyle *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın, mezkûr denemedeki alt gruplarda verilen türlerin birçoğu içerisinde değerlendirilebilir olmasına rağmen, bu çalışmada belirtilen “*Karışık manzûm ve mensûr eserler mecmûaları*” (Kılıç, 2012) türünden bir eser olduğu görülmektedir.

Sistemli bir tasnif denemesi bulunmasa da *Türk Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*'nde Mustafâ Uzun, mecmûaların “mecnûatü'l-ehâdis, mecnûa-i fetâvâ, mecnûa-i ed'îye, mecnûatü'r-resâil, mecnûa-i eş'âr, mecnûa-i tevârih, mecnûa-i fevâid, mecnûatü'l-münşeât” gibi isimlerle adlandırıldığından bahsetmekte ve birçok mecmûa türüne ait örneklerle yer vermektedir. (Uzun, 2003)

Ayrıca tüm bu tasnif denemelerinin dışında, mecmûaların şekil, tür ve muhteva açısından değerlendirilmelerinin yapıldığı ve mevcut tasnif denemelerindeki farklı alt gruplara, başka mecmûa türlerinin eklendiği çalışmalar da bulunmaktadır. (Kılıç, 2012)

Mecmûa-ı Eş'âr'ın Türü

Mecmûaların şekil, tür ve muhteva açısından değerlendirilmelerinin yapıldığı tüm bu mezkûr tasnif denemeleri incelendiğinde, *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın türü hakkında elde edilecek en makul sonuç, eserin “karma” konular içeren bir mecmûa olduğudur. Osmanlı mecmûa geleneğinde bu türden eserler “mecnûatü'r-resâil” olarak da isimlendirilmiştir. Bu konuyla ilgili Mustafa Uzun'un şu şekilde ifadeleri bulunmaktadır: “*Bir müellifin çeşitli konulardaki yazılarının daha sonra başkaları tarafından bir araya getirilmesiyle oluşturulmuş mecmûalara ‘mecnûatü'r-resâil’ denilmiştir.*” Bu tanımla birlikte, mecnûatü'r-resâil türünden eserlerin “külliyyât” olarak da anıldığı ve doğrudan konuyu belirten bir başlıkla kaleme alındıkları bilgileri yer almaktadır. (Uzun, 2003) Bu manada, Harun Korkmaz tarafından hazırlanan ve *Mecmûa-ı Eş'âr*'ı da bünyesinde bulduran İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'ndeki mûsikî yazmalarının kataloğu ile ilgili hazırlanmış olduğu yüksek lisans tezinde ise *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın isminin, “Mecnûatü'r-Resâil” olarak kaydedildiği görülmektedir. (Korkmaz, 2014) Fakat eserin hiçbir bölümünde böyle bir isme/başlığa rastlanılmamaktadır. Bu sebeple kanaatimizce “mecnûatü'r-resâil” ibaresi ancak, eserin muhtevası bakımından türünü ifade eden bir isim olarak kullanılmalıdır. Nihayet biz mecmûayı, -cildinin iç kapağında dercedilmiş olan “Mecmûa-ı Eş'âr” başlığından yola çıkarak aynı şekilde isimlendirmeyi daha uygun bulduk. Nitekim bu yaklaşımımıza benzer bir şekilde “T.Y 5525” numaralı mecmûaya, zikrettiğimiz özel isimle atıfta bulunulmuş bazı akademik çalışmalar da literatürde yer almaktadır. (Tetik Işık, 2013)

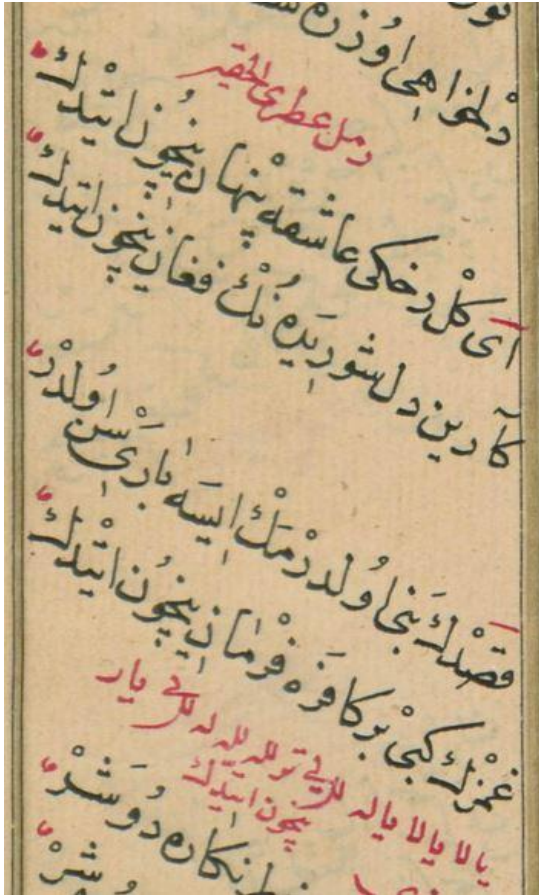
MECMÛA-I EŞ'ÂR'A AİT GENEL BİLGİLER

Mecmûa-ı Eş'âr'ın Tanıtımı

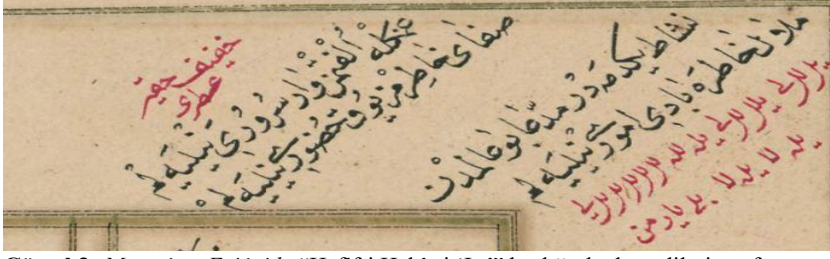
Bu makale kapsamında inceleyerek tanıtımını yaptığımız *Mecmûa-ı Eş'âr*, İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde "T.Y. 5525" numarası ile kayıtlı bir yazma eserdir. Kayıtlı bulunduğu kütüphanede inceleme fırsatı bulamadığımız ve başka bir nüshası bulunmayan *Mecmû'a-ı Eş'âr*, net ve okunaklı dijital bir kopyasına ulaşılmak suretiyle incelenmiştir. Bu inceleme kapsamında eserin mürettibi, tertîb tarihi ve tertîb sebebi ile ilgili verilere ulaşılmaya çalışılmış, fiziki özellikleri açısından tanıtımı yapılmıştır. Ayrıca dil ve imla yapısı hakkında bilgiler verdiğimiz eserin iç düzeni ayrıntılı bir şekilde ele alınarak ihtiva ettiği konular nitel ve nicel veriler doğrultusunda sunulmuştur.

Mecmûa-ı Eş'âr'ın Mürettibi

165a'da yer alan "Remel-i 'Itriyü'l-Hakîr" ve 173b'de yer alan "Hafif-i Hakîr-i 'Itrî" başlıklı güfteler, *Mecmû'a-ı Eş'âr*'ın mürettibinin Buhûrîzâde Mustafâ Itrî olduğunun en kesin delillerindendir. Zira, Osmanlı tertib, istinsah, şerh ve divan geleneğinde eser meydana getiren kişilerin, genelde olumsuz manada birer sıfat olarak kullanılan "hakîr, fakîr, abd-ı za'îf, kemter" gibi ifadeleri, esasen bir tevazuu göstergesi olarak kendi isimlerinin yerine kullandıkları -veya kendi isimlerinin yanında zikrettikleri- ve böylece bu türden ifadelerle eserlerinin aidiyetine dikkat çektikleri görülmektedir. Bu konuda Hâfız Post'un da benzer türden ifadeleri *Güfte Mecmûası*'nda kendisi için kullandığı örnek olarak gösterilebilir. (Doğrusöz, 1993) Nitekim, Osmanlı edebiyat geleneğinde sık rastlanan bu durumla alakalı olarak yapılan akademik bir çalışmada "...bazı sufilerin metinlerinde geçen "fakîr, hakîr, abd-ı za'îf, kemter" gibi tevazu yüklü kavramları nasıl anlamak gerekir? Kanaatimizce bu tür kavramlar, sufînin insanlar nezdindeki değersizliğinden ziyade, ya Hak nezdindeki değersizliğini ifade etmektedir ya da bunlar klasik metinlerde 'ben'in yerine kullanılan kalıp ifadelerdir." şeklinde bir tespit yapılmış ve bu ifadelerin ayrıca, "kendini tevazuu ile yüceltme" maksadıyla da kullanıldığına dikkat çekilmiştir. (Şahin, 2018) Bu manada *Mecmû'a-ı Eş'âr*'ın, daha Itrî hayattayken bir başkası tarafından tertîb edilmiş olması ve "hakîr" ifadesini onun ismiyle yan yana kullanması makul görünmemektedir. *Mecmû'a-ı Eş'âr*'ın Itrî'den sonraki dönemlerde istinsah edilmiş olabileceği düşünülse dahi, bir kişinin ancak kendisi için kullanabileceği mezkûr bu ifadenin, müstensih tarafından vefat eden bir kimseye hasredilerek kullanılması ise edebe mugayir bir durum ortaya koyacaktır.

Görsel 2: *Mecmûa-ı Eş'âr*'da "Remel-i 'Itriyü'l-Hakîr" başlığıyla dercedilmiş güfte. (Buhûrîzâde Mustafâ Itrî, t.y.)

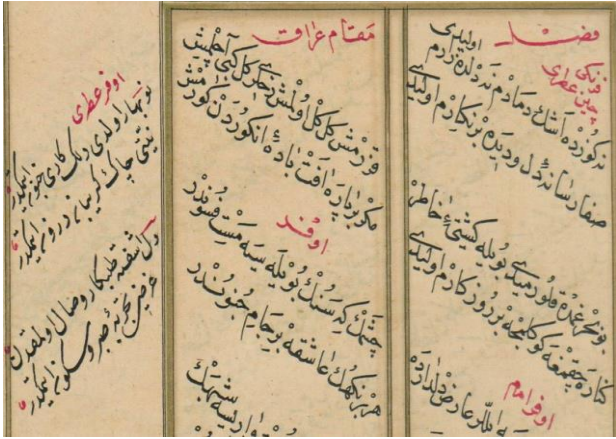

Görsel 3: *Mecmû'a-ı Eş'âr*'da "Hafif-i Hakîr-i İtrî" başlığıyla dercedilmiş güfte. (Buhûrîzâde Mustafâ İtrî, t.y.)

Mecmû'a-ı Eş'âr'ın başka bir nüshasına rastlanılmaması ve özellikle tek kalemle yazılan bir eser olması, sonraki dönemlerde bir başkası tarafından istinsah edilmediği yönündeki kanaatimizi güçlendiren bir başka detay olarak göze çarpmaktadır.

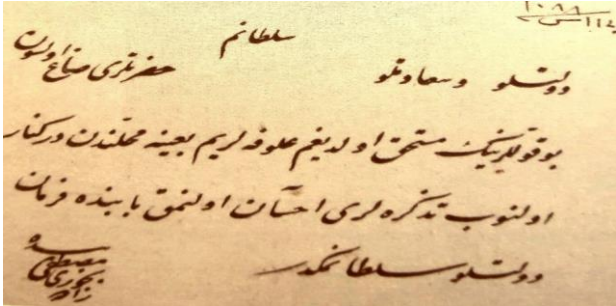
Diğer taraftan, *Mecmû'a-ı Eş'âr*'da yer alan bestelerin çoğunluğunun İtrî'ye, diğer bestelerin ise kendi çağdaşlarına ait olduğu, aynı şekilde mevcut şiirlerin de yine çoğunluğunun önceki yüzyıl şairlerine ait olduğu görülmektedir. Bu durum, *Mecmû'a-ı Eş'âr*'ın İtrî tarafından kaleme alındığının bir başka delili olarak değerlendirilebilir.

Bu konuyla alakalı olarak İtrî'nin hattatlığı konusuna değinmek de kanaatimizce büyük önem arz etmektedir. XVII. yüzyılda Hâfız Osman'ın (ö. 1698) üslubuyla sanatsal bir estetiğe bürünen, matbaanın Osmanlı'ya gelişinden önce başta Kur'ân-ı Kerîm olmak üzere dinî, ilmî, sanatsal vb. her konuda kaleme alınan yazma eserlerde kullanımı en yaygın olan ve tekâmülünü İstanbul'da tamamladıktan sonra diğer İslâm ülkelerinde yaygınlaşan nesih hattıyla (Derman, 1997) kaleme alınan *Mecmû'a-ı Eş'âr*'ın, ayrıca bazı varaklarında ta'lik hattının da ustalıklı kullanıldığı görülmektedir.

Görsel 3: İtrî'nin kendi ta'lik ve nesih hattıyla *Mecmû'a-ı Eş'âr*'da dercedtiği güfteler. (Buhûrîzâde Mustafâ, İtrî t.y.)

Günümüze ulaşan bazı tezkire türü eserlerde (Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin, 1928);(Mehmed Es'ad Efendi, t.y.) yer alan bilgiler ve Buhûrîzâde Mustafâ İtrî'nin kendi hattıyla kaleme aldığı bazı arşiv vesikaları, onun özellikle ta'lik hattında mâhir bir hattat olduğu konusunda şüpheye yer bırakmamaktadır.

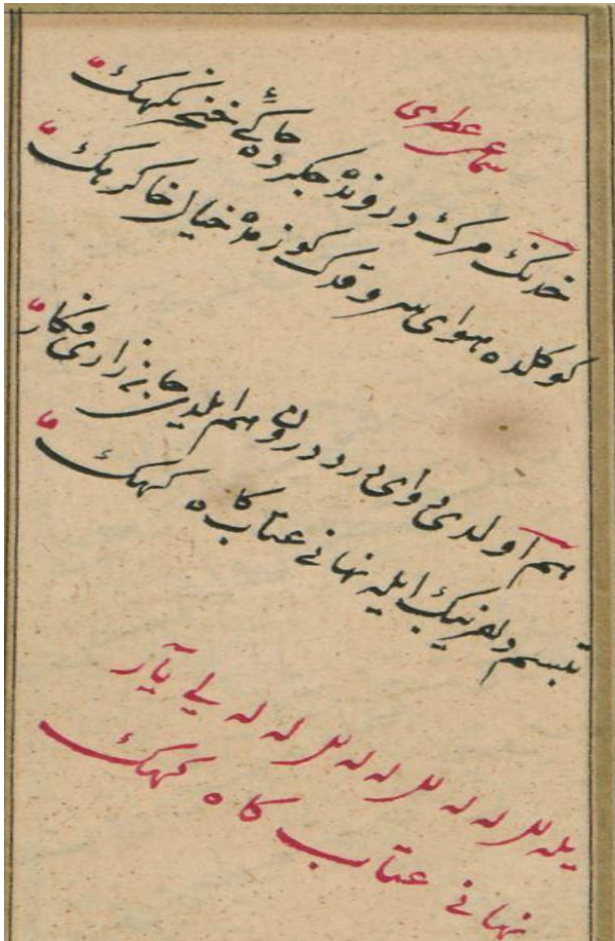

Görsel 4: İtrî'ye ait ta'lik hattı ile yazılmış bir maaş dilekçesi. (CDA, Osmanlı Arşivi, t.y.);(Mert, 2013)

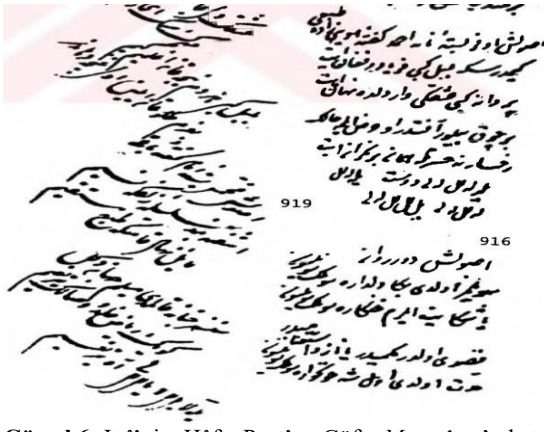
İtrî'nin hat sanatındaki ustası, Tophaneli Mahmud Nuri Efendi'nin (ö. 1669) talebelerinden, aynı zamanda bir şair olan ve Saray'ın iltifatına mazhar olmuş Siyâhî Ahmed Efendi'dir. (ö. 1697). İtrî'nin dönemin hattatları arasında

zikredilmesinde, hocası Siyâhî Ahmed Efendi'nin şöhret ve ustalığının etkili olmuş olabileceği yönünde yaklaşımlar da bulunmaktadır. (Özcan, 2013);(Uslu, 2014) İtrî'nin hattatlığı hakkında Müstakîmzâde de şu ifadeler yer vermektedir: “*Buhûrî-zâde demekle şöhret-dâdedir...hatt-ı ta'likte Siyâhî Ahmed Efendi'den tebyiz-i müsvedde-i gûşîş ile hattât-ı fâhir...*” (Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin, 1928) İtrî'nin hattatlığı konusunda ayrıca, Şeyhülislâm Mehmed Es'ad Efendi, Türk mûsikîsi tarihinin yegâne mûsikîşînâslar tezkiresi olan *Atrâbü'l-Âsâr*'ında şu ifadeler yer vermektedir: “...*hûb u ra'nâ* [çok lâtif ve hoş bir şekilde] *hatt-ı ta'lik dahı* [ayrıca ta'lik hattını da] *tahrîr ve imlâ ederdı* [kuralınca yazardı]” (Mehmed Es'ad Efendi, t.y.);(Behar, 2017) Bu ifadeler hiç şüphesiz, İtrî'nin diğer hatları da ustalıkla yazabildiğine işaret etmektedir. Nitekim, *Mecmûa-ı Eşâr*'da birlikte dercedilen ta'lik ve nesih hattı, bu durumu açıkça gözler önüne sermektedir. Nesih hattının XVII. yüzyıldaki yaygın kullanımı ve kaynaklarda İtrî'nin özellikle ta'lik hattında ustalığından bahsedilmesi, kanaatimize onun doğal olarak öncelikle nesih hattında ustalaşmış olması gerektiğini, o dönem yazma eserlerinde sık kullanılmayan ta'lik hattının başlı başına bir ustalık gerektirdiğini ve yeni popüler olmaya başladığını düşündürmektedir. Dolayısıyla çoğunluğu kendisine ait olmak üzere, yaşadığı döneme ait birçok mûsikîşînâsın besteleriyle birlikte, edebî, dinî ve tarihî konuları da hâvî *Mecmû'a-ı Eşâr* gibi bir eserin, XVII. yüzyıl İstanbul'unda bestekâr, şair, müderris, mutasavvıf ve aynı zamanda döneminin usta hattatları arasında zikredilen İtrî tarafından kaleme alınmış olması pek tabiidir.

Nihayet, bazı çalışmalarda İtrî'nin, Hâfız Post'un *Güfte Mecmûası*'na eklemeler yaptığı yönünde tespitler yer almaktadır. (Bardakçı, 2010);(Şardağ, 1989) Bu çalışmalarda, mezkûr mecmûanın muhtelif nüshalarında yer alan ta'lik hatla dercedilerek eklenmiş güftelerdeki özellikle “Lâm” ve “Nûn” harflerinin karakteristik hat özelliklerinin ise İtrî'ye nispet edildiği görülmektedir. (Uslu vd., 2012) Bu manada *Mecmû'a-ı Eşâr*'da yer alan ta'lik hatla muharrer güftelerde de bu harflerin benzer karakteristik özelliklere sahip olması, eserin mürettibinin İtrî olduğuna işaret etmesi bakımından oldukça dikkat çekicidir:

Görsel 5: *Mecmûa-ı Eşâr*'da ta'lik hatla dercedilen güftelerdeki “lâm” ve “nûn” harflerinin karakteristik kullanımına örnek.
(Buhûrîzâde Mustafâ İtrî, t.y.)

Görsel 6: İtrî'nin, Hâfız Post'un Güfte *Mecmû'ası*'nda ta'lik hatla dercettiği güftelerdeki "Lâm" ve "Nûn" harflerinin karakteristik kullanımına örnek. (Doğrusöz, 1993)

Yukarıdaki, mâil olarak dercedilen soldaki ta'lik hattın İtrî'ye, yatay olarak dercedilen sağdaki hattın ise Hâfız Post'a ait olduğu da bugün kabul gören bir yaklaşım olarak akademik çalışmalarda karşımıza çıkmaktadır. (Uslu vd., 2012)

Mecmû'a-ı Eş'âr'ın İtrî tarafından tertîb edildiğini ve/veya alınmış olabileceğini belirten başka çalışmalar da mevcuttur. Bu çalışmalar arasında makalemizin ÖZET kısmında da belirttiğimiz gibi, ilk defa *Mecmû'a-ı Eş'âr*'ın İtrî'ye ait olduğu, yalnızca 165a'da yer alan "Remel-i 'İtriyü'l-Hakîr" ve 173b'de yer alan "Hafif-i Hakîr-i 'İtrî" başlıklı güftelerden yola çıkılmak suretiyle belirtilen Harun Korkmaz'a ait yüksek lisans tezi ile Recep Uslu'nun bu konuya dikkat çektiği bazı çalışmalar önemli bir yer tutmaktadır. (Korkmaz, 2014);(Uslu, 2016);(Uslu, 2022)

***Mecmû'a-ı Eş'âr*'ın Tertîb Tarihi ve Sebebi**

Mecmû'a-ı Eş'âr'ın tertîb edildiği tarih belirtilmemiştir. Fakat, mecmûada daha ziyade İtrî'nin ve çağdaşlarının âsârı bulunup İtrî'nin vefatından sonra yaşamış kişilere ait âsârın yer almaması, kanaatimizce İtrî'nin kemâlât dönemleri olarak değerlendirdiğimiz XVII. yüzyılın son çeyreği ile XVIII. yüzyılın başları arasında *Mecmû'a-ı Eş'âr*'ın tertîb edildiğini göstermektedir. Ayrıca, 1666 yılında vefat eden şair Nâ'îli'ye ait 74b-76a'da muharrer bir müseddesin "Nâ'iliyyü'l-Merhûm" başlığıyla kaydedilmesi de bu kanaatimizi güçlendirmektedir. (Buhûrîzâde Mustafâ İtrî, t.y.)

Mecmû'a-ı Eş'âr'ın karma muhtevası dikkate alındığında, -bu dönemlere ait benzer bir muhtevaya sahip başka bir esere henüz rastlayamadığımız için- devlet ricaline yakınlığıyla bilinen ve devrinin "entelektüellerinden" biri olan İtrî'nin, Türk-İslâm te'lif/ tertîb geleneğinde olduğu üzere, her ne kadar arşiv belgelerinde ve mecmûada böyle bir bilgi yer almasa da başta kendi hâmîsi IV. Mehmed'e (ö. 1693) veya dönemin devlet ricalinden birine ithafen *Mecmû'a-ı Eş'âr*'ı tertîb etmiş olabileceği izlenimini bizde uyandırmaktadır. Bu bağlamda, IV. Mehmed'in saltanatının (1648-1687) sona ermesiyle eserin kendisine sunulamamış olması ve böylece Saray-ı Hümâyûn kayıtlarına girememesi de muhtemel görünmektedir.

***Mecmû'a-ı Eş'âr*'ın Cilt Özellikleri**

Etrafı zencîrekli/zencerekli, ortası köşebentli ve salbek-şemseli, kenarları rûmî motifleriyle süslenmiş kahverengi deri cilde sahip eser, 21,9 x 13,6 cm. ebatlarındadır. Eser ayrıca, üzerinde "Kütüphanê-i Hümâyûn" yazan saray işi kırmızı ciltli bir mahfazada korunmaktadır. Cildinin iç kapağında hangi döneme ait olduğu bilinmeyen bir Osmanlı pulu şeklinde etiket yapıştırılmış olup bu etiketin üzerinde alt alta iki sayı yer almaktadır. Sürhî (kırmızı) dercedilen yukarıdaki sayının 2853 ve siyah renkte dercedilen alttaki sayının ise 103 olduğu görülmektedir. Pulun hemen alt kısmında ise yine sürhî olarak dercedilen "*Mecmû'a-ı Eş'âr*" şeklinde eserin ismi yer almaktadır. (Buhûrîzâde Mustafâ İtrî, t.y.)

***Mecmû'a-ı Eş'âr*'da Kullanılan Hat Türleri**

Harekeli nesih hatla kaleme alınan *Mecmû'a-ı Eş'âr*'ın, yalnızca güftelere yer verilen bölümünde bazı güftelerin ta'lik hatla ve dolayısıyla harekesiz olarak kaydedildiği görülmektedir. Ta'lik hatla kaleme alınan bu güfteler; 192b, 193b, 200a, 200b, 201a, 201b, 205a, 205b, 206a, 208a, 208b, 209a, 209b, 210a, 211b, 212a, 213a, 213b, 214b, 215b, 216a, 216b, 217a, 218b, 219b, 227b, 228a, 232a, 233b, 234a, 235b, 236a numaralı varaklarda yer almaktadır. Bu varaklardan sonra gelen iki varak boş bırakılmış olup 238b'de yine ta'lik hatla muharrer 3 adet rubâî bulunmaktadır. (Buhûrîzâde Mustafâ İtrî, t.y.)

Mecmûa-ı Eş'âr'ın Varak Yapısı ve Özellikleri

Mecmûada kullanılan kâğıt, filigranlı, âharlı ve nohûdî renktedir. *Mecmû'a-ı Eş'âr*, muhtelif satırlara sahip toplam 238 varaktan müteşekkildir. 1b ve 2a numaralı varakların her birinde müzehheb bir serlevha mevcuttur. Mecmûanın yalnızca 1b ile 10a numaralı varaklarının cetvel dışında kalan derkenâr kısımlarında ise hatâyî, penç, gonca ve hançer yaprakları kullanılmak suretiyle halkâr yapılmıştır.

Mecmûanın yalnız 1b-6b varaklarının yatay yaldız satırlara bölündüğü ve bu varaklarda yer alan Ganîzâde Mehmed Nâdirî'ye (ö. 1672) ait mi'râciyye nazım türündeki eserinin, her bir mısraının ayrı ayrı bu satırlara dercedildiği görülmektedir. Şiir ve güftelerin yer aldığı diğer tüm varaklar 6b'nin yarısından itibaren yaldız cetvelle çift sütunlu olarak dikey şekilde bölünmüş ve bu sütunlarda muharrer şiir ve güfteler sayfaya mâil şekilde konumlandırılmıştır. Ayrıca, mecmûanın şiir bölümünde bulunan muhammes şeklinde şiirlerin son mısraları, müseddes şeklinde şiirlerin de bazılarının son beyitlerinin sayfalara yatay şekilde dercedildiği görülmektedir. Mecmûanın yalnızca güftelere ayrılmış bölümünde ise sayfa sütunlarına yatay olarak dercedilen çok az sayıda güfteye rastlanılmaktadır. Bu bölümde ayrıca derkenâr kısımlarında muharrer güftelerin, bazen sayfaya mâil, bazen yatay olarak konumlandırıldıkları bazı varaklar da yer almaktadır.

Sonraki başlıklarımız altında ayrıntılı bir şekilde hakkında bilgiler verdiğimiz ve *Mecmû'a-ı Eş'âr*'da istinsah edilmiş iki mensûr eserden ilki olan Kâtip Çelebi'ye ait *Mizânü'l-Hâk fi İhtiyârî'l-Ehakk* isimli eser 10b-47a numaralı varakların derkenâr kısmında dercedilmiş olup ikinci mensur eser olan Veysi'ye ait "*Vak'anâme-i Veysî*" (*Hâb-nâme-i Veysî*) ise sütunlara bölünmemiş 128a-155a numaralı varakların iç kısmında yatay olarak dercedilmiştir.

Mecmû'a-ı Eş'âr'da yer alan şiir, güfte ve mensûr eserlerin başlıkları sürhî (kırmızı) mürekkeple dercedilmiştir.

Nihâî olarak, *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın varak numaralarının bazı akademik çalışmalarda yanlış bir şekilde verildiğine dikkatleri çekmemiz de oldukça büyük bir önemi hâizdir. Zira ilgili çalışmalarda, *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın varakları numaralandırılırken peş peşe gelen iki varağın aynı şekilde "72" olarak numaralandırıldığı, dolayısıyla varak numara tertibinin bozulduğu ve yazmanın 72. varağında itibaren birer numara eklenerek toplam varak sayısı hesap edildiği görülmektedir. Bu tespiti, Harun Korkmaz'a ait yüksek lisans tezinde de yer verilmektedir. (Korkmaz, 2014) Nitekim, *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın akademik bir çalışma içerisinde ilk kez 1947-1948 yıllarında tanıtıldığı Semire Oskay'a ait Türkiyat Araştırma Enstitüsü bünyesinde yapılan mezuniyet tezinde, mezkûr tertibe göre değerlendirme yapıldığı ve güftelere ait varak bilgilerinin yanlış verildiği görülmektedir. (Oskay, 1947-1948) Mecmûanın elimizde bulunan dijital kopyasında ise İstanbul Üniversitesi kütüphane kaşesi ve Saray mührünün bulunduğu varaktan itibaren, Arapça rakamlarla 1'den başlayan varak numaralarının 236a'da sonlandırıldığı ve hatasız bir sıralamayla yazıldığı görülmektedir. Dolayısıyla bizim de [1a] olarak numara atadığımız bu varaktan itibaren mecmûanın toplam varak sayısı 238 olarak tespit edilmiştir. Bu durumda, güftelerin son bulunduğu varak numarası [236b] olup devamında gelen ve sayfa numarası bulunmayan 1,5 varağın boş bırakıldığı görülmektedir. Mecmûa varaklarının sol üst köşesinde yer alan numara tertibine göre [238b] varağında muharrer üç adet rubâ'î ile mecmûa son bulmakta ve daha sonra İstanbul Üniversitesi kaşesinin yer aldığı arka cildin iç kapağına ulaşılmaktadır. Bu manada, yukarıda bahsi geçen ve peş peşe gelen iki varağın aynı şekilde "72" olarak numaralandırılmasından kaynaklanan hata tarafımızdan giderilmiş olup akademik çalışmalarda daha somut ve ilmî verilere ulaşılması adına esere ait doğru varak tertibi bu çalışmada araştırmacıların bilgisine sunulmuştur. Bu çalışmamızda referans aldığımız varaklar üzerindeki hatasız olarak sıralanmış Arapça varak numaralarına uygun şekilde, *Mecmûa-ı Eş'âr*'a atıfta bulunulan başka akademik çalışma örnekleri de (Tetik Işık, 2013) bulunmaktadır.

Mecmûa-ı Eş'âr'ın Dil ve İmlâ Yapısı

Çeşitli türlerde birçok mecmûa incelememiz neticesinde bu yazma eserlerin, sahip oldukları muhtevalarıyla tertib edildikleri dönemin kültürü içerisinde yer alan dinî, siyasî, edebî, sanatsal ve toplumsal değerlerle ilgili bilgilere ulaşılmasında istifade edilen tarihî birer kaynak olmalarının yanı sıra, kendi dönemlerinin dil ve imlâ yapısı hakkında fikir edinilebilen eserler olmaları bakımından da büyük bir önemi hâiz olduğu bilgisine ulaşmış olduk. Çeşitli mürettiblerin/müelliflerin belli bir dönemde, belli bir konuda müstakil olarak kaleme aldıkları eserlerden ve/veya şairlerin yalnız kendi şiirlerini derledikleri divan türü eserlerden farklı olarak ise mecmûaların genelde muhtelif konuları ya da farklı kişilere ait birçok edebî türü hâvî risaleler şeklinde tertib edilmiş oldukları görülmektedir. Bu manada *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın da karma muhtevası bakımından dil ve imlâ özelliklerinin ele alınması gerektiği kanaatine vardık. Zira, belli bir konuda müstakil olarak kaleme alınmış eserlerden ve divanlardan farklı olarak *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın, XVI. ve XVII. yüzyıllarda yaşamış kişilerin farklı dil ve imlâ kurallarıyla kaleme aldığı eserlerinin istinsah edilmesiyle meydana getirildiği muhakkaktır. Bu sebeple mecmûanın gerek şiirlere ayrılan bölümünde gerek güftelere ayrılan bölümünde ve gerekse müstakil olarak istinsah edilmiş mensûr eserlerin içerisinde, birbirinden farklı yazım şekillerine ve imlâ yapılarına rastladık. Kanaatimizce bu farklılar, mürettibin

mecmûasına aldığı her bir şiiri, güfteyi ya da mensûr eseri, kendi şairi ve/veya müellifinin yaşadığı döneme ait yazım şekline sadık kalarak istinsah ettiğinden kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla ortalama iki asırlık bir döneme ait farklı türdeki eserlere yer verilen *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın, yalnız bir asra göre dil ve imlâ yapısının değerlendirilmesi pek mümkün görünmemekte olup ancak muhtevasında yer alan her bir manzûm ve mensûr eserin, kendi kaleme alındığı dönemin dil ve imlâ özellikleri açısından ayrı bir çalışmada değerlendirilmesi, bu konuda daha bilimsel sonuçlara ulaşılmasını sağlayacaktır. -XVII. yüzyıla ait dil ve imlâ yapısına göre mukayese yapılmaksızın genel bir değerlendirmeye- harekeli bir şekilde tahrîr edilen *Mecmûa-ı Eş'âr*'da, daha ziyade hareketlerin kullanımından ve/veya kanaatimizce istinsahı yapılmış her bir eserin orijinal yazım şeklinin korunması hassasiyetinden kaynaklanan bazı imlâ farklılıklarının yanı sıra, bazıları da mürettib tarafından sehven yapılan farklı yazım örneklerini şu şekilde tespit ettik:

- ✓ Bazı Türkçe kelime ve fiillerin yazımında hem “e” sesinin hem “i” sesinin tercih edildiği görülmektedir. (yer-yir, yemek-yirmek, yetmek-yitmek, demek-demek, itmek-etmek, diyü-deyü gibi.)
- ✓ Bazı kelime ve fiillerin muhtelif şekillerde yazıldığı görülmektedir (görünür-görünir, itdigün-itdügin, kârın-kârın, geldigün-geldügin, benim-benüm, sensiz-sensüz, benimdir-benümdür-benimdür, devlet-dövlet, gonca-gonçe, niteki-nitekim, lâkin-lekin gibi.)
- ✓ Bazı kelimelerin standart yazımında yer alan “hemze - ؤ” harfinin yerine bazen “ye - ع” harfinin tercih edildiği görülmektedir. (sâ'ir-sâyir, mâ'il-mâyil, dá'ire-dâyire, kâ'il-kâyil gibi.)
- ✓ Sık kullanılan bazı terkiplerdeki kelimelerin bazen tamlama yapısı içerisinde kullanıldığı bazen de atf vâvı ile bağlandığı görülmektedir. (gül-i sünbül - gül ü sünbül gibi.)
- ✓ Mensûr eserlerdeki konu başlıklarından bazılarının farklı yazıldığı görülmektedir. (Der Hilâfet-i...- Der [Hakk-ı] Hilâfet-i... gibi)
- ✓ Mensûr eserlerin orijinalinde bulunan ve konuların içinde yer alan bazı ara başlıkların mecmûada kaydedilmediği görülmektedir. (kısm-ı sâni, el- kıssa, tenbîh gibi)
- ✓ Güftelere ayrılan bölümlerde başlıkların genelde tamlama şeklinde kaleme alınmış olduğu fakat başlıklardan bazılarında bu kurala uyulmadığı görülmektedir. (Semâi-i Hâfız -Semâi Hâfız gibi.)
- ✓ Güfte başlıkları içerisinde yer alan bazı makam isimlerinin farklı yazılışları görülmektedir. (Firenk-i Çin – Firenk ü Çin gibi.)
- ✓ Bazı fasılların “semâ'iyât” bölümlerinin başlıklarının bulunmadığı görülmektedir. (Semâiyyât-ı Mâhûr, Semâiyyât-ı Hicâz ve Semâiyyât-ı Muhâlif-İrâk gibi.)
- ✓ Mecmûada, sehven farklı yazıldığı anlaşılan kelimeler bulunup bu kelimelerin hiçbiri karalanmamıştır. Bu kelimelerde yapılan hatalar bazen tamamen farklı bir harf kullanılmak suretiyle bazen de bazı noktalı Arapça harflerdeki noktanın yanlış kullanımından kaynaklanmaktadır. (Z[B]er-efşân-ı Receb, Evfer-i Har[z]inedâr, [Nim?]-i İtrî, lebrîr-lebrî[z], yüre-yü[z]e, nükne-nük[t]e, enhüm-en[c]üm gibi.) bulunmaktadır. (Tüysüz, 2021)

***Mecmûa-ı Eş'âr*'ın İç Düzeni**

Karma konulardan müteşekkil *Mecmûa-ı Eş'âr*'da XVI. ve XVII. yüzyıl şairlerinin şiirlerinden müteşekkil bir “eş'âr bölümü” ve XVII. yüzyıl müzikîşinâslarının bestelerinden müteşekkil bir “güfte bölümü”nün yanı sıra, Kâtip Çelebi'ye ait *Mîzânü'l-Hâk fî İhtiyâri'l-Ehakk* ile Veysî'ye ait “*Vak'anâme-i Veysî*” (*Hâb-nâme-i Veysî*) isimli iki mensûr eser yer almaktadır. Bu bölümlerin dışında ayrıca yine Veysî'nin manzûm *Tevbe-nâme*'sini de hâvî *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın muhtevasını ayrıntılı bir şekilde ele almadan önce iç düzeni hakkında kısaca şu malumatı verelim:

Mecmûanın 1a numaralı varağında İstanbul Üniversitesi'ne ait “İstanbul Üniversitesi Kitap Sarayı” ibarelerinin bulunduğu bir kaşe yer almaktadır. Bu kaşenin üzerine “T 5525” şeklinde el yazısı ile mecmûanın arşiv numarası kaydedilmiştir. Aynı kaşenin alt kısmında Sultan III. Selim'e (ö. 1808) ait tuğra biçiminde bir kütüphane mührü bulunup bu mührün hemen altında ise nesih hatla dercedilmiş “*Mecmûa-ı Eş'âr ve Vak'a-nâme-i Veysî bi-Hatt-ı Nesih 16*” şeklinde bir kayıt bulunmaktadır. Dönemin padişahına ya da devret ricalinden birine ithaf edilme maksadıyla yazılmış olabileceği ihtimalinden bahsettiğimiz *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın aynı zamanda “Kütüphâne-i Hümâyûn” yazılı saray işi bir mahfazada korunduğunu daha önceki başlıklarımızda belirtmiştik. Bu manada yine, III. Selim'e ait bu mührün, *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın devlet ricaline sunulacak ve Kütüphâne-i Hümâyûn'a kabul edilecek kıymette bir eser olduğuna işaret ettiği muhakkaktır. Bu mühür ayrıca, kendisi de bir sanatkâr olan III. Selim'in saltanat dönemine (1789-1807) kadar *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın fark edilemediğini ve onun döneminde ancak fark edilerek kütüphaneye dâhil edildiği ihtimalini düşündürmektedir. Şimdi *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın iç düzenine göz atalım:

1b varağından itibaren başlayan “eş’âr bölümü”, çeşitli şairlerin muhtelif nazım şekillerini içermektedir. Bu bölüm, başlıksız olarak dercedilmiş Ganîzâde Mehmed Nâdirî’nin (ö. 1627) kasîde şeklinde kaleme aldığı *Mi’râciyye*’siyle başlamaktadır. 1b-6a varaklarında muharrer bu manzûm mi’râciyyenin ilk beyti şu şekildedir:

“Te’âlallâh zihî şâm-ı sürûr-encâm u gam-fersâ

Ki oldu mazhar-ı esrârî “subhânellezî esrâ”

6b’de son bulan Nâdirî’nin mi’râciyyesinden sonra 127b’ye kadar çeşitli şairlerin birçok türde manzûm eserleriyle devam eden “eş’âr bölümü”nün 10b-47a varaklarının derkenâr kısmında Kâtip Çelebi’ye ait *Mîzânü’l-Hâk fî İhtiyârî’l-Ehakk* isimli mensûr eser dercedilmiştir.

127b’de “*Ol pâdişeh-i hüsn-i büt-i mihr-i nejâd*” mısraî ile başlayan Fehîm-i Kadîm’e (ö. 1647) ait bir kıt’a ile şiiirlere ara verildiği görülmektedir.

128a’da başlığı verilmeden dercedilmeye başlanan Veysi’ye ait “*Vak’anâme-i Veysi*” (*Hâb-nâme-i Veysi*) isimli eser, 155a numaralı varakta son bulmaktadır.

Mecmûanın 155a numaralı varağında Veysi’nin manzûm *Tevbe-nâme*’siyle tekrar şiiirlere başlandığı görülmektedir. Veysi’nin terkîb-i bend şeklinde nazmettiği bu tevbenâme 9 bendten müteşekkil olup ilk beyti şu şekilde başlamaktadır:

Yiter iy dil heves-i zülf-i siyeh-kâr yiter

Yiter iy cân-ı belâ dîde bu efkâr yiter

Bu tevbenâmeden sonra 158a’da şairi meçhul müfred bir beyit yer almakta, ardından yine aynı varakta başlayan Veysi’ye ait 5 bendlik bir tahmîs ise 158b’de son bulmaktadır. 158b ve 159a’da yer alan şair Cinânî’ye (ö. 1595) ait 5 bendlik bir tahmîsle şiiirlere ayrılan bölüm bitmektedir. Bu tahmîsin ilk beyti şu şekilde başlamaktadır:

Gördüğümce sen gül-i nev-reste-i nâzûk teni

Aşkım artar vâlih u âvâre eylersin beni

159b’de mecmûanın “güfteler/besteler bölümü” başlamaktadır. 6 adedi burçlara hasredilen toplam 24 farklı makamda fasıllar ve o fasıllara ait “Semâiyyât” bölümleri altında, bir kısmı bestekârî ve bestelendiği usûl ile bir kısmı ise yalnız bestelendiği usûlün adıyla başlıklandırılmış bir “fasıl düzeni” içerisinde güftelerin sıralandığı bu bölüm, 236b’de son bulmaktadır.

Nihayet, boş bırakılan üç varaktan sonra 238b’de her biri “Rubâ’î” başlığıyla muharrer 3 adet şiiirle *Mecmûa-ı Eş’âr* tamamlanmaktadır. Arka cildin iç kapağında ise ortasında “T. 5525” şeklinde elle yazılmış kütüphane kayıt numarası olan İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi kaşesi yer almaktadır.

Tablo 1: *Mecmûa-ı Eş’âr*’ın iç düzeni

MECMÛA-I EŞ’ÂR’IN İÇ DÜZENİ	
KÛNYE, VARAK VE BÖLÜM BİLGİLERİ	VARAK NO.
“Mecmûa-ı Eş’âr” başlığı	Ön cilt iç kapağı
İstanbul Üniversitesi kaşesi, Arşiv No., III. Selim’e ait tuğra biçiminde kütüphane mührü, “Mecmûa-ı Eş’âr ve Vak’a-nâme-yi Veysi bi-Hatt-ı Nesîh 16” ibaresi.	1a
Eş’âr Bölümü başlangıcı	1b-127b
Eş’âr Bölümü’nde varakların derkenâr kısımlarında dercedilmiş <i>Mîzânü’l Hakk</i> isimli mensûr eser	10b-47a
<i>Vak’a-nâme-yi Veysi (Hâb-nâme-i Veysi)</i> isimli mensûr eser	128a-155a
Veysi’nin manzûm <i>Tevbe-nâme</i> ’si	155a-158a
Eş’âr Bölümü’nün devamı	158a-159a
Güfteler Bölümü	159b-236b
Boş varaklar	237a-238a
“Rubâ’î” başlıklı 3 şiiir	238b
Ortasında “T. 5525” şeklinde elle yazılmış kütüphane kayıt numarası olan, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi kaşesi	Arka cilt iç kapağı

Yazar tarafından üretilmiştir.

MECMÛA-I EŞ’ÂR’IN MUHTEVASI

Eş’âr Bölümü

Mecmûanın şiiirlere ayrılan bu bölümünde XVI. ve XVII. yüzyıl şairlerinden Nâdirî, Ruhî-i Bağdâdî, Bâkî, Nef’î, Na’îlî, Kemâl Paşazâde (İbn-i Kemâl), Cinânî, Fuzûlî, Ulvî (Derzizâde / Terzizâde), Âzerî, Hayâlî, Fehîm (Fehîm-i

Kadîm/Uncîzâde) ve Veysî'nin muhtelif şekil, türlerde ve sayılarda 216 manzûme ile birlikte, şairi belirlenemeyen ayrıca 4 şiir daha bulunmakta olup toplam şiir sayısı 220'dir. Bu şairlere ve şiirlerine mecmûada şu sıralamayla yer verilmiştir:

Nâdirî

Mecmûa-ı Eş'âr'da Nâdirî'ye ait yalnızca, kasîde şeklinde nazmettiği *Mi'râciyye*'si bulunmaktadır.

Tablo 2: Nâdirî'nin *Mecmûa-ı Eş'âr*'da yer alan *Mi'râciyye*'sine ait bilgiler

NÂDİRÎ'YE AİT MÎ'RÂCİYYE			
NAZİM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Kasîde	74 Beyit	1b-6a	Başlıksız
KASİDE TOPLAMI: 1			
TOPLAM ŞİİR SAYISI: 1			

Yazar tarafından üretilmiştir.

Rûhî-i Bağdâdî

Mecmûa-ı Eş'âr'da Rûhî-i Bağdâdî'nin biri terkîb-i bend, diğeri müseddes şeklinde kaleme aldığı toplam 2 şiiri bulunmaktadır.

Tablo 3: Rûhî-i Bağdâdî'nin *Mecmûa-ı Eş'âr*'da sırasıyla yer alan muhtelif nazım şekilleri

RÛHÎ-İ BAĞDÂDÎ'NİN MUHTELİF NAZİM ŞEKİLLERİ			
TERKİB-İ BEND			
NAZİM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Terkîb-i Bend	17 Bend	6a-12b	Terkîb-i Bend-i Rûhî-i Bağdâdî
TERKİB-İ BENDLER TOPLAMI: 1			
MÛSEDES			
NAZİM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Tahmîs	5 Bend	100a-100b	Müseddesi-i Rûhî
MÛSEDESLER TOPLAMI: 1			
TOPLAM ŞİİR SAYISI: 2			

Yazar tarafından üretilmiştir.

Bâkî

Mecmûa-ı Eş'âr'da 5 farklı nazım şekline yer verilen Bâkî'nin, 1'i tahmîs, 1'i kıt'a, 1'i müfred beyit, 5'i kasîde ve 68'i gazel olmak üzere toplam 76 şiiri bulunmaktadır.

Tablo 4: Bâkî'nin *Mecmûa-ı Eş'âr*'da sırasıyla yer alan muhtelif nazım şekilleri

BÂKÎ'NİN MUHTELİF NAZİM ŞEKİLLERİ			
KASİDE			
NAZİM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Kasîde	55 Beyit	13a-15b	Hâriyye-i Bâkî Efendi
Kasîde	55 Beyit	15b-18a	Kasîde-i Bâkî Berâ-yı Hatem
Kasîde	46 Beyit	18b-20b	Kasîde-i Bâkî Berâ-yı Sünbül
Kasîde	35 Beyit	20b-22b	Kasîde-i Hazân-ı Bâkî
Kasîde	31 Beyit	22b-24a	Şitâ'iyye-i Bâkî
KASİDELER TOPLAMI: 5			
GAZEL			
NAZİM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Gazel	Muhtelif Sayılarda	24a-42b	Muhtelif Başlıklarda (Bâkî, velehû, velehû eyzân gibi.)
GAZELLER TOPLAMI: 68			
MÛFRED BEYİT VE KİT'A			
NAZİM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Kıt'a	2 Bend	26b	Velehû Kıt'a
Müfred Beyit	1 Beyit	32a	Kıt'a-i Müfred
MÛFRED BEYİTLER TOPLAMI: 1, KİT'ALAR TOPLAMI: 1			
TAHMİS			
NAZİM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Tahmîs	5 Bend	42b-43a	Muhammes-i Bâkî Gazel-i Muhîbbî
TAHMİSLER TOPLAMI: 1			
TOPLAM ŞİİR SAYISI: 76			

Yazar tarafından üretilmiştir.

Nef'i

Mecmûa-ı Eş'âr'da 5 farklı nazım şekline yer verilen Nef'i'nin, 1'i terkîb-i bend, 2'si müfred beyit, 3'ü kıt'a, 8'i kasîde ve 14'ü gazel olmak üzere toplam 28 şiiri bulunmaktadır.

Tablo 5: Nef'i'nin *Mecmûa-ı Eş'âr*'da sırasıyla yer alan muhtelif nazım şekilleri

NEF'İNİN MUHTELİF NAZIM ŞEKİLLERİ			
KASİDE			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Kasîde	45 Beyit	43a-45a	İbtidâ-i Kasâ'id-i Nef'i Efendi [Der-Na't-ı Seyyid-i Kâ'inât]
Kasîde	53 Beyit	45b-48a	Bahâriyye-i Nef'i
Kasîde	62 Beyit	48a-51a	Kasîde-i Nef'i
Kasîde	68 Beyit	51a-54b	Kasîde-i Nef'i Berâ-yı Ramazân
Kasîde	39 Beyit	54b-56b	Kasîde-i Nef'i
Kasîde	83 Beyit	56b-60b	Kasîde-i Nef'i Berâ-yı Rahîş
Kasîde	55 Beyit	60b-63a	Kasîde-i Nef'i Şikâyet-i ez-Felek
Kasîde	52 Beyit	63b-66a	Kasîde-i Nef'i
KASİDELER TOPLAMI: 8			
TERKİB-İ BEND			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Terkîb-i Bend	5 Bend	66a-68a	Sâkî-nâme-i Nef'i
TERKİB-İ BENDLER TOPLAMI: 1			
MÜFRED BEYİT VE KİT'A			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Kıt'a	2 Bend	68a	Kıt'a
Müfred Beyit	1 Beyit	68a	Müfred
Müfred Beyit	1 Beyit	69a	Müfred
Kıt'a	2 Beyit	71b	Velehû Eyzân Kıt'a
Müfred Beyit	1 Beyit	71b	Müfred
KİT'ALAR TOPLAMI: 2, MÜFRED BEYİTLER TOPLAMI: 3			
GAZEL			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Gazel	Muhtelif Sayılarda	68a-71b	Muhtelif Başlıklarda (Gazel-i Nef'i, Nef'i, velehû, velehû eyzân gibi.)
GAZELLER TOPLAMI: 14			
TOPLAM ŞİİR SAYISI: 28			

Yazar tarafından üretilmiştir.

Na'îlî

Mecmûa-ı Eş'âr'da 5 farklı nazım şekline yer verilen Na'îlî'nin, 1'i terkîb-i bend, 5'i müseddes, 2'si kıt'a, 3'ü müfred beyit, 28'i gazel olmak üzere toplam 39 şiiri bulunmaktadır.

Tablo 6: Na'îlî'nin *Mecmûa-ı Eş'âr*'da sırasıyla yer alan muhtelif nazım şekilleri

NÂ'İLÎ'NİN MUHTELİF NAZIM ŞEKİLLERİ			
TERKİB-İ BEND			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Terkîb-i Bend	5 Bend	72a-74a	Terkîb-i Bend ü Niyâz-nâme-i Nâ'îlî Merhûm
TERKİB-İ BENDLER TOPLAMI: 1			
MÜSEDDES			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Müseddes	12 Bend	74b-76a	Nâ'iliyyü'l-Merhûm
Müseddes	6 Bend	76a-77a	Nâ'îlî Çelebi
Müseddes	5 Bend	77a-77b	Müseddes-i Nâ'îlî
Müseddes	5 Bend	78a-78b	Müseddes-i Nâ'îlî
Müseddes	7 Bend	78b-79b	Gazel-i Bahâyi Müseddes-i Nâ'îlî
MÜSEDDESLER TOPLAMI: 5			
MÜFRED BEYİT VE KİT'A			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Müfred Beyit	1 Beyit	74a	Müfred
Kıt'a	2 Bend	79b	Kıt'a
Kıt'a	2 Bend	82b	Velehû Eyzân Kıt'a
Müfred Beyit	1 Beyit	82b	Müfred
Müfred Beyit	1 Beyit	82b	Müfred
KİT'ALAR TOPLAMI: 2, MÜFRED BEYİTLER TOPLAMI: 3			
GAZEL			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Gazel	Muhtelif Sayılarda	79b-87a	Muhtelif Başlıklarda (Nâ'îlî, velehû, velehû minhû, velehû eyzân gibi.)
GAZELLER TOPLAMI: 28			
TOPLAM ŞİİR SAYISI: 39			

Yazar tarafından üretilmiştir.

Kemâl Paşazâde (İbn-i Kemâl)

Mecmûa-ı Eş'âr'da Kemal Paşazâde'ye ait yalnız, tahmîs şeklinde nazmettiği bir şiir bulunmaktadır.

Tablo 7: Kemâl Paşazâde'nin *Mecmûa-ı Eş'âr*'da yer alan tahmîsine ait bilgiler

KEMAL PAŞAZÂDE'YE AİT TAHMÎS			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Tahmîs	5 Bend	87b-88a	Tahmîs-i Kemâl Paşa-zâde
TAHMÎS TOPLAMI: 1			
TOPLAM ŞİİR SAYISI: 1			

Yazar tarafından üretilmiştir.

Cinânî

Mecmûa-ı Eş'âr'da Cinânî'nin biri müseddes, diğeri tahmîs şeklinde kaleme aldığı toplam 2 şiiri bulunmaktadır.

Tablo 8: Cinânî'nin *Mecmûa-ı Eş'âr*'da sırasıyla yer alan muhtelif nazım şekilleri

CİNÂNÎ'NİN MUHTELİF NAZIM ŞEKİLLERİ			
MÜSEDDES			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Müseddes	5 Bend	88a-88b	Müseddes-i Cinânî
MÜSEDDESLER TOPLAMI: 1			
TAHMÎS			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Tahmîs	5 Bend	158b-159a	Tahmîs-i Cinânî
TAHMÎSLER TOPLAMI: 1			
TOPLAM ŞİİR SAYISI: 2			

Yazar tarafından üretilmiştir.

Fuzûlî

Mecmûa-ı Eş'âr'da 5 farklı nazım şekline yer verilen Fuzûlî'nin, 1'i tercî-i bend, 1'i müseddes, 1'i rubâ'î, 2'si murabba', 2'si muhammes, 15'i gazel olmak üzere toplam 22 şiiri bulunmaktadır.

Tablo 9: Fuzûlî'nin *Mecmûa-ı Eş'âr*'da sırasıyla yer alan muhtelif nazım şekilleri

FUZULÎ'NİN MUHTELİF NAZIM ŞEKİLLERİ			
TERCİ'İ BEND			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Tercî'-i Bend	7 Bend	88b-90b	Tercî'-i Bend-i Fuzûlî
TERCİ'İ BENDLER TOPLAMI: 1			
MÜSEDDES			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Müseddes	7 Bend	91a-92a	Fuzûlî
MÜSEDDESLER TOPLAMI: 1			
MURABBA'			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Murabba'	5 Bend	92a-92b	Fuzûlî
Murabba'	6 Bend	92b-93a	Fuzûlî
MURABBA'LAR TOPLAMI: 2			
MUHAMMES			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Muhammes	6 Bend	93a-93b	Fuzûlî Muhammes
Muhammes	5 Bend	93b-94a	Muhammes-i Fuzûlî
MUHAMMESLER TOPLAMI: 2			
GAZEL			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Gazel	Muhtelif Sayılarda	94b-99b	Muhtelif Başlıklarda (Gazel-i Fuzûlî, Fuzûlî, velehû, gibi.)
GAZELLER TOPLAMI: 15			
RUBÂ'Î			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Rubâ'î	1 Bend	97a	Fuzûlî
RUBÂ'İLER TOPLAMI: 1			
TOPLAM ŞİİR SAYISI: 22			

Yazar tarafından üretilmiştir.

Ulvî (Derzizâde / Terzizâde)

Mecmûa-ı Eş'âr'da Ulvî'ye ait yalnız, tahmîs şeklinde nazmettiği bir şiir bulunmaktadır.

Tablo 10: Ulvî'nin (Derzizâde / Terzizâde) *Mecmûa-ı Eş'âr*'da yer alan tahmîsine ait bilgiler

ULVÎ'YE (DERZİZÂDE / TERZİZÂDE) AİT TAHMÎS			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Tahmîs	5 Bend	100b-101b	Tahmîs-i Ulvî
TAHMÎS TOPLAMI: 1			
TOPLAM ŞİİR SAYISI: 1			

Yazar tarafından üretilmiştir.

Âzerî

Mecmûa-ı Eş'âr'da Âzerî'ye ait yalnız, müseddes şeklinde nazmettiği bir şiir bulunmaktadır.

Tablo 11: Âzerî'nin *Mecmûa-ı Eş'âr*'da yer alan müseddesine ait bilgiler

ÂZERİ'YE AİT MÜSEDDES			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Müseddes	6 Bend	101b-102a	Müseddes-i Âzerî
TAHMÎS TOPLAMI: 1			
TOPLAM ŞİİR SAYISI: 1			

Yazar tarafından üretilmiştir.

Hayâlî

Mecmûa-ı Eş'âr'da Hayâlî'nin toplam 2 kasidesi bulunmaktadır.

Tablo 12: Hayâlî'nin *Mecmûa-ı Eş'âr*'da sırasıyla yer alan muhtelif nazım türleri

HAYALÎ'NİN NAZIMLARI			
KASİDE			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Kasîde	11 Beyit	102b-103a	Hayâlî
Kasîde	26 Beyit	103a-104a	Hayâlî Berâ-yı Gül
KASİDELER TOPLAMI: 2			
TOPLAM ŞİİR SAYISI: 2			

Yazar tarafından üretilmiştir.

Fehîm (Fehîm-i Kadîm / Uncîzâde)

Mecmûa-ı Eş'âr'da 6 farklı nazım şekline yer verilen Fehîm'in, 1'i terkîb-i bend, 1'i rubâ'î, 1'i müfred beyit, 3'ü kıt'a, 5'i kasîde, 29'u gazel olmak üzere toplam 40 şiiri bulunmaktadır.

Tablo 13: Fehîm'in *Mecmûa-ı Eş'âr*'da sırasıyla yer alan muhtelif nazım şekilleri

FEHİM'İN MUHTELİF NAZIM ŞEKİLLERİ			
KASİDE			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Kasîde	28 Beyit	104a-105b	İbtidâ-i Fehîm
Kasîde	47 Beyit	105b-108a	Figân-nâme-i Fehîm
Kasîde	63 Beyit	109b-113a	Temmûziyye-i Fehîm
Kasîde	65 Beyit	113a-116a	Niliyye Berâ-yı Eyyüb Paşa Fehîm
Kasîde	30 Beyit	116a-117b	Fehîm
KASİDELER TOPLAMI: 5			
TERKİB-İ BEND			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Terkîb-i Bend	7 Bend	108a-109b	Terkîb-i Bend-i Mu'aşşer-i Fehîm
TERKİB-İ BENDLER TOPLAMI: 1			
MÜFRED BEYİT ve KİT'A			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Kıt'a	19 Bend	117b-118b	Fehîm Beyân-ı Vâkı'
Kıt'a	2 Bend	121b	Kıt'a
Müfred Beyit	1 Beyit	121b	Müfred-i Fehîm
Kıt'a	2 Bend	127b	Kıt'a-i Fehîm
MÜFRED BEYİTLER TOPLAMI: 1, KİT'ALAR TOPLAMI: 3			
GAZEL			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Gazel	Muhtelif Sayılarda	118b-127b	Muhtelif Başlıklarda (Gazel-i Fehîm, Fehîm, velehû, velehû eyzân gibi.)
GAZELLER TOPLAMI: 29			
RUBÂ'Î			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Rubâ'î	1 Bend	122a	Rubâ'î-i Fehîm
RUBÂ'İLER TOPLAMI: 1			
TOPLAM ŞİİR SAYISI: 40			

Yazar tarafından üretilmiştir.

Veysî

Mecmûa-ı Eş'âr'da Veysî'ye ait terkîb-i bend şeklinde nazmettiği *Tevbe-nâme*'sinin ile tahmîs şeklinde kaleme aldığı toplam 2 manzûmesi yer almaktadır. Fakat 128a'da Veysî'ye ait "*Vak'anâme-i Veysî*" (*Hâb-nâme-i Veysî*) isimli mensûr eserle şiirlere ara verilmekte ve bu mensûr eser 155b numaralı varakta son bulmaktadır. Mecmûanın 155b numaralı varağında ise Veysî'nin manzûm *Tevbe-nâme*'siyle tekrar şiirlere başlandığı görülmektedir. Bu tevbenâmeden sonra 158a'da şairi meçhul müfred bir beyit yer almakta, ardından yine aynı varakta başlayan Veysî'ye ait 5 bendlik bir tahmîs ise 158b'de son bulmaktadır.

Mecmûa-ı Eş'âr'da bir nüshası istinsah edilmiş olan "*Vak'anâme-i Veysî*" (*Hâb-nâme-i Veysî*) isimli mensûr eseri ile ilgili bilgiler, makalenin sonraki konularında ele alınmıştır.

Tablo 14: Veysî'in *Mecmûa-ı Eş'âr*'da sırasıyla yer alan muhtelif nazım şekilleri

VEYSİ'NİN MUHTELİF NAZIM ŞEKİLLERİ			
TERKİB-İ BEND			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Terkîb-i Bend	9 Bend	155a-158a	Tevbe-nâme-i Veysî
TERKİB-İ BENDLER TOPLAMI: 1			
TAHMİS			
NAZIM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Tahmîs	5 Bend	158a-158b	Tahmîs-i Veysî
TAHMİSLER TOPLAMI: 1			
TOPLAM ŞİİR SAYISI: 2			

Yazar tarafından üretilmiştir.

Şairi Tespit Edilemeyen Şiirler

Mecmûa-ı Eş'âr'ın eş'âr bölümünde toplam 4 adet şiirin şairi tespit edilememiştir. Bu şiirlere ait bilgiler şu şekildedir:

Tablo 15: *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın, Eş'âr Bölümü'nde şairi tespit edilemeyen şiirlere ait bilgiler

ŞAİRİ TESPİT EDİLEMEYEN NAZİM ŞEKİLLERİ			
NAZİM ŞEKLİ	BEYİT/BEND SAYISI	VARAK NO.	MECMÛADAKİ BAŞLIĞI
Müfred Beyit	1 Beyit	32a	Kıt'a Müfred
Müfred Beyit	1 Beyit	77a	Müfred
Müfred Beyit	1 Beyit	120b	Müfred
Müfred Beyit	1 Beyit	158a	Müfred
ŞAİRİ TESPİT EDİLEMEYEN ŞİİRLER TOPLAMI: 4			

Yazar tarafından üretilmiştir.

Mecmûa-ı Eş'âr'ın, Eş'âr Bölümü'nde şairi tespit edilememiş 4 şiirle birlikte, yukarıda ismi geçen şairlere ait 11 muhtelif nazım şeklinde kaleme alınmış toplam 220 adet şiir bulunmaktadır. Bu nazım şekillerinin sayılarına göre toplam dağılımı şu şekildedir:

Tablo 16: *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın, Eş'âr Bölümü'nde bulunan nazım türlerinin sayıca toplam dağılımı

NAZİM ŞEKLİ		ADEDİ
1	GAZEL	154
2	KAŞİDE	21
3	MÜFRED BEYİT	11
4	MÜSEDDES	9
5	KIT'A	9
6	TERKİB-İ BEND	5
7	TAHMİS	4
8	RUBÂ'İ	2
9	MURABBA'	2
10	MUHAMMES	2
11	TERCİ'İ BEND	1
TOPLAM		220

Yazar tarafından üretilmiştir.

Güfteler Bölümü

Mecmûa-ı Eş'âr'da Muhtelif Makamlardaki Fasıllar

Mecmûa-ı Eş'âr'da, birçoğu İtrî'nin çağdaşı olan bestekârların eserlerine ait güftelerin yer aldığı bu bölüm, 6 adedi çeşitli burçlara hasredilen toplam 24 farklı makamda fasıllar ve "Fasl-ı Nişâbü'r" hâricinde her faslın sonuna ilâveten kaydedilen "Semâiyyât" eserlerinden müteşekkildir. Hüseyinî makamıyla başlayan bu fasılların *Mecmûa-ı Eş'âr*'daki sıralaması şu şekildedir:

Tablo 17: *Mecmûa-ı Eş'âr*'da çeşitli makamlardaki fasılların sıralanışı

FASIL NO	VARAK NO	FASLIN ADI VE SEMÂİYYÂT BÖLÜMÜ
1	159b-166b	FASL-I HÜSEYNÎ BURC-I AKREB'E MENSÛB TABİATI ÂBİDİR
-	167a-170b	Semâiyyât-ı Hüseyinî
2	171a-176a	FASL-I NEVÂ BURC-I DELV'E MENSÛB TABİATI HÂKİDİR
-	176b-178a	Semâiyyât-ı Nevâ
3	178b-181b	FASL-I UŞŞÂK BURC-I HÛT'A MENSÛB TABİATI ÂBİDİR
-	181b-182b	Semâiyyât-ı Uşşâk
4	183a-186b	FASL-I BEYÂTİ
-	187a-188a	Semâiyyât-ı Beyâtî
5	188b-191a	FASL-I ARAZBÂR
-	191a-191b	Semâiyyât-ı Arazbâr
6	192a-194a	FASL-I SABÂ BURC-I SÛNBÛLE'YE MENSÛB TABİATI HÂKİDİR
-	194b-195a	Semâiyyât-ı Sabâ
7	195b-199a	FASL-I MAKÂM-I ACEM BURC-I CEVZÂ'YA MENSÛB TABİATI BÂDİDİR
-	199a-200a	Semâiyyât-ı Acem
8	200b-203b	FASL-I MAKÂM-I EVÇ BURC-I SEVR'E MENSÛB TABİATI HÂKİDİR
-	204a-204b	Semâiyyât-ı Evç
9	205a-207a	FASL-I MAKÂM-I İRÂK
-	207b	Semâiyyât-ı İrâk
10	208a-211a	FASL-I MAKÂM-I REHÂVÎ
-	211b-212b	Semâiyyât-ı Rehâvî
11	213a-213b	FASL-I RÂST
-	214a-214b	Semâiyyât-ı Râst
12	214b-217a	FASL-I MAKÂM-I MUHAYYER

-	217a-218a	Semâiyyât-ı Muhayyer
13	218a-218b	FASL-I HİSÂR
-	219a-219b	Semâiyyât-ı Hisâr
14	219b-222a	FASL-I MAKÂM-I SEGÂH
-	222a-222b	Semâiyyât-ı Segâh
15	223a-224b	FASL-I BÜSELİK
-	225a	Semâiyyât-ı Büselik
16	225b-226a	FASL-I MÂHÛR
-	226a	[Semâiyyât-ı Mâhûr] (Bu başlık, yazmada yer almamaktadır)
17	226b	FASL-I UZZÂL
-	227a	Semâiyyât-ı Uzzâl
18	227b-228b	FASL-I KÛRDÎ
-	228b	Semâiyyât-ı Kürdî
19	229a	FASL-I NİŞÂBÛR (Bu fasla ait semâiyyât bölümü bulunmamaktadır)
20	229b-230b	FASL-I AŞİRÂN
-	231a	Semâiyyât-ı Aşîrân
21	231b	FASL-I NİKRİZ
-	232a	Semâiyyât-ı Nikriz
22	232b-233a	FASL-I BESTE-NİGÂR
-	233a	Semâiyyât-ı Beste-Nigâr
23	233b	FASL-I HİCÂZ
-	234a	[Semâiyyât-ı Hicâz] (Bu başlık, yazmada yer almamaktadır)
24	234b-235b	FASL-I MUHÂLİF-İRÂK
-	236a-236b	[Semâiyyât-ı Muhâlif-İrâk] (Bu başlık, yazmada yer almamaktadır)

Yazar tarafından üretilmiştir.

Tabloda da görüldüğü üzere Hüseyinî, Nevâ, Uşşâk, Sabâ, Acem ve Evç makamlarına hasredilen burçların ve dört anâsırın günümüzdeki karşılıkları şu şekildedir: **Burc-ı Akreb:** Akrep Burcu; **Burc-ı Delv:** Kova Burcu; **Burc-ı Hût:** Balık Burcu; **Burc-ı Sünbüle:** Başak Burcu; **Burc-ı Cevzâ:** İkizler Burcu; **Burc-ı Sevr:** Boğa Burcu. **Âbî Tabiat:** Su Tabiatlı; **Hâkî Tabiat:** Toprak Tabiatlı; **Bâdî Tabiat:** Hava Tabiatlı. Yukarda yer almayan dördüncü unsura ait tabiat türü ise “**Nârî Tabiat**” olup “Ateş Tabiatlı” manasına gelmektedir. (Kamiloğlu, 1998);(İnayet, 2014)

Mecmûa-ı Eş'âr'da Yer Alan Usûller

Mecmûa-ı Eş'âr'da, yer alan usûller, alfabetik olarak “Ber-efşân, Çenber, Darbeyn, Darb-ı Fetih, Devr-i Kebîr, Devr-i Revân, Düyek, Evfer, Evsat, Fahte, Fer', Firençîn, Hafif, Hâvî, Muhammes, Nîm-devr, Remel, Sakîl, Semâî, Sofyan, Şarkî Devr-i Revânî, Türk-i Darb, Zencîr” olarak toplam 24 adettir.

Yukarıdaki isimleri verilen usûllerden özellikle ikisiyle alakalı şu bilgileri burada zikretmek, *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın tertib edildiği dönemlerde kullanılan usûller hakkında kısmî de olsa bir fikir edinmek adına büyük önem arz etmektedir. Bu usûllerden ilki Darbeyn usulü olup lügatteki Arapça karşılığı “iki darp” anlamına gelmektedir. Mûsikîde ise gidişleri birbirine uygun fakat zamanları birbirinden farklı büyük ve birleşik usûllerden ikisinin, birer, ikişer, üçer defa peş peşe dizilmesiyle meydana gelen yeni usûle Darbeyn usûl denilmektedir. (Çakar, 1996) Yukarıda zikredilen usûllerden bir diğeri de Semâî usulüdür. *Mecmûa-ı Eş'âr'da* fasıl düzeni içerisinde verilen eserlerin bir kısmı, bu fasılların “semâiyyât” bölümlerinde “semâî” ismiyle kaydedilmiştir. XVII. yüzyıl dönemine ait biçim ve usûller göz önünde bulundurulduğunda “semâî” tabirinin elbette hem bir form ismi hem de bir usûl ismi olarak kullanıldığı düşünülmelidir. Nitekim, Semâî formundaki eserlerin bir form olarak değerlendirilmesi, bestelendikleri Semâî usûllerden kaynaklanmaktadır. Ayrıca, terennümle birlikte kaydedilmiş güftelerin “Nakış Semâî” biçiminde eserler olduğu da kanaatimizce muhtemel görünmektedir.

Mecmûa-ı Eş'âr'da Yer Alan Bestekârlar ve Eserleri

Mecmûa-ı Eş'âr'da, Güfteler Bölümü'nde bestelerine yer verilen şahısların isimlerinden ziyade, genellikle lakaplarıyla kaydedildikleri görülmektedir. Mecmûada yer alan bu isim ve lakaplar alfabetik olarak “Ahmed, A'mâ, A'mâ Neyzen, Azîm, Cüce, Çilingirzâde, Dedezâde, Dervîş Ali, Dervîş, Habîb Dedezâde, Habîbzâde, el-Hâcc Murâd, Hâcî Murâd, Hâfîz, Hâfîz Kömür, Hazînedâr, Hazînedâr Ahmed, İtrî, İbrahim A'mâ, İmâm, Küçük/Küçük İmâm, Kadrî, Muharrem, Müezzîn Bekir Mustafâ Ağa, Müezzînbaşı Mustafâ Ağa, Müezzîn Mustafâ, Nalçe, Na'îlî, Na'lîçe, Na'nâ, Nâne Ahmed, Nazîm, Nevâyî, Osman Koca, Osman, Osman Efendi, Ömrî Bey, Peykânî, Post, Receb, Sarı Bâkî, Selânikî, Sengî, Sütçü Ali, Sütçüzâde ve Zeki olarak tespit edilmiştir.

Aşağıda bu bestekârlara ait eserleri, mecmûada sayıca çok fazla beste olması ve bu makale çalışmasının amacını aşacak nispette bir detaya girmemek adına, fasıl, makâm, usûl ve mecmûada dercedildikleri varakları tasnif

etmeksizin yalnız nicel veriler dâhilinde belirtmeyi daha uygun bulduk. *Mecmûa-ı Eş'âr*'da yukarıda isimlerini zikrettiğimiz bestekârlara ait besteleri nicel yoğunluğu açısından şu sıralamayla verebiliriz:

- ✓ Mecmûa-ı Eş'âr'ın Güfteler Bölümü'nde İtrî de dâhil olmak üzere, yukarıda zikrettiğimiz 49 ismin/lakabın, kaynak taramaları sonucunda bazılarının farklı şekillerde kaydedilmelerine rağmen aynı kişiye nispet edildikleri anlaşılmıştır. Bu minvalde Mecmûa-ı Eş'âr'da sayılarını 32 olarak tespit ettiğimiz bestekârlara ait, muhtelif 24 makam ve muhtelif 24 usûlde besteledikleri, fasıl düzeni içinde kaydedilen toplam 747 eser tespit edilmiştir.
- ✓ Mecmûa-ı Eş'âr'da en fazla eser sayısı İtrî'ye ait olup kendisine ait toplam 172 bestesi tespit edilmiştir.
- ✓ İtrî'den sonra Mecmûa-ı Eş'âr'da en fazla esere sahip olan bestekârlar ise sırasıyla Hâfız Post 104, Çömlekçizâde Receb 74, Küçük İmâm 43, Na'lçe Mehmed Efendi 20, Yahyâ Nazîm 13, Taşçızâde Receb (Sengî) 13, Nâne Ahmed 10, A'mâ Kadri 8, Derviş Ali Şiruganî 9, A'mâ İbrahim Çelebi 5, Kasımpaşalı Koca Osman 5, Dedezâde 4, Şeştâri Murad Ağa 4, Ömrî Bey 4, Zekî Halil Kadı Efendi 4, Hâzinedâr Ahmed Ağa 3, Kilisli Muharrem Ağa 3, Selânîkî Ahmed Ağa 3, Habîb Dedezâde 2, Müezzînbaşı Mustafâ Ağa 2, Osman Efendi 2, Sütçüzâde İsâ 2, Şeyhzâde Ahmed 1, Zurnazen Ahmed 1, Azîm 1, Cüce Ali Ağa 1, Hâfız Kömür 1, Müezzîn Bekir Mustafâ 1, Baba Nevâyî 1, Peykânî 1, Sarı Bâkî 1, Sütçü Ali 1 eserle takip etmektedir. İtrî'nin besteleri hâricinde yalnız bu bestecilere ait beste sayısı 347 olarak tespit edilmiştir.
- ✓ Mecmûada bestecilerini belirleyemediğimiz eser sayısı ise 228 adet olarak tespit edilmiştir.
- ✓ Nihâî olarak, güftelerin hemen ardından kaydedilmiş olan ve bestelenip bestelenmedikleri hakkında bilgi edinemediğimiz 238b'de her biri "Rubâ'î" başlığıyla muharrer 3 adet şiir/güfte yer almaktadır.

Tablo 18: *Mecmûa-ı Eş'âr*'da yer alan bestelerin sayısal dağılımı

GÜFTELER BÖLÜMÜ'DE YER ALAN BESTELER	
İtrî'ye Ait Eser Sayısı	172
Muhtelif Bestekârlara Ait Eser Sayısı	347
Bestekârı Tespit Edilememiş Eser Sayısı	228
Bestelenip Bestelenmedikleri Belirlenemeyen Eser Sayısı	3
TOPLAM BESTE SAYISI (SON 3 RUBÂ'Î DÂHİL)	747 + 3

Yazar tarafından üretilmiştir.

Bu konu başlığı altında, yukarıda yalnız nicel verilere ulaşmak kaydıyla ele aldığımız tüm eserlerin, fasıl, makâm, usûl ve mecmûada dercedildikleri varakları açısından değerlendirilerek çok geniş şekilde tasnif edildiği akademik çalışmalar da bulunmaktadır. (Tüysüz, 2021)

***Mecmûa-ı Eş'âr*'da Mensûr Eserleri Bulunan Müellifler ve Eserleri**

Kâtip Çelebi'ye ait *Mîzânü'l-Hakk fî İhtiyâri'l-Ehakk*

Tarih boyunca hemen her dinin kendi mensupları arasında farklı düşünce sistemine sahip çeşitli zümreler var olmuş ve bu zümreler arasında "tekelci" bir zihniyetin ürünü olarak- "dinde söz sahibi olma" adına birtakım çekişmeler boy göstermiştir. Bu çekişmeler hiç şüphesiz, toplumların sosyal yapısının dizaynında büyük ölçüde etkili olan dinî değerler üzerinde farklı telakkileri kaçınılmaz kıldığı gibi toplumsal tefrikaların da en önemli sebeplerinden biri hâline gelebilmiştir. İşte, Kâtip Çelebi tarafından kaleme alınan *Mîzânü'l-Hakk fî İhtiyâri'l-Ehakk*, benzer türden bir örneğinin de XVII. yüzyıl İstanbul'unda yaşandığı, "tekke ve medrese" zümresi arasında cereyan eden ve adeta toplumsal bir krize dönüşen böyle bir çekişmenin, ifrata ve tefrite kaçmadan mutedil yollarla çözümünü sunmaktadır. Kâtip Çelebi bu manada ayrıca, dinî ve ilmî tartışmaları kendi yöntemleri (tarîk-ı burhân) çerçevesinde -aklî ve şer'î ilimlerle birlikte- yeniden ele almakta ve bu vesileyle toplumsal düzende gözlemlediği olumsuzlukların sebeplerine inerek mevcut durumu eleştirel bir değerlendirmeye tâbi tutmaktadır. Bilginin ölçütü olarak mantığa (ilm-i mîzân) yapılan vurguyla da eserin adına göndermede bulunmaktadır. (Kâtip Çelebi, t.y.)

***Mîzânü'l-Hakk fî İhtiyâri'l-Ehakk*'ın Te'lîf Sebebi**

Osmanlı tarihi içerisinde büyük siyasî çalkantılara sahne olan XVII. yüzyıl, aynı zamanda yaşanan toplumsal krizler nedeniyle de tarihî bir öneme sahiptir. (Bilkan, 2015) Bu krizlerin en önemlileri arasında, ortaya çıktığı dönemden itibaren toplumsal ve dinî alanda gittikçe alevlenen "Kadıızâdeler Hareketi" yer almaktadır. IV. Murad (1623-1640), Sultan İbrâhîm (1640-1648) ve IV. Mehmed (1648-1687) dönemlerinde ortaya çıkan bu hareket, ismini IV. Murad döneminin vâizlerinden Kadızâde Mehmed Efendi'den (ö. 1635) almıştır. Mehmed Efendi ile dönemin tanınmış Halvetî şeyhlerinden Abdülmecîd Sivâsî (ö. 1639) arasında önce fikrî seviyede başlayan içtimâî ve dinî tartışmalar, her iki tarafın mensupları arasında yayılarak zamanla devletin ana kurumlarını da etkisi altına alacak gelişmelere zemin hazırlamıştır. Birgivî Mehmed Efendi'nin (ö. 1573), İbn-i Teymiyye'nin fikirlerinden etkilenecek kaleme aldığı Türkçe ilmihâl kitabındaki bazı görüşlerden yola çıkılarak başlatılan bu hareket, esasen

başlangıçta İslâm'ın, Kur'ân-ı Kerîm ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) sünnetinin dışında kalan bid'at unsurlarından temizlenmesi fikrini savunmuşsa da daha sonra asırlar boyu Osmanlı ulemâsının hoşgörüsüyle karşıladığı tasavvufa olan muhalif tavırlarıyla toplumda tefrikalara sebep olmaya başlamıştır. Ayrıca toplumda önemli bir yere sahip pek çok dîni, geleneksel ve kültürel unsura karşı gelinerek tartışmaya açılması, Kadızâdeliler'i asıl niyetlerinden farklı bir yola taşımıştır. Tasavvufta semâ ve devrânın caiz olup olmadığı, Kur'ân, Ezân ve Mevlîd'in teganniyle icra edilip edilemeyeceği, kabir ziyaretlerinin uygun olup olmadığı, Hz. Peygamber'in (s.a.v.) anne ve babasının (r. anhümâ) imanla vefat edip etmediği, tütün ve kahvenin hükmü gibi daha birçok meseleyi tartışma zeminine taşıyan Kadızâde Şeyh Mehmed Efendi'nin IV. Murad'a sunduğu bir kasidesinde “*Hâb-ı gafletten uyan ey Âl-i Osmân bilmiş ol / Aç gözün elden gider taht-ı Süleymân bilmiş ol*” şeklinde kaleme aldığı beyit, bu tesirin şiddetini büyük ölçüde gözler önüne sermektedir. (Uludağ, 2018)

Tarihe, “Kadızâdeliler-Sivâsiler Mücadelesi” olarak geçen ve adeta bir “medrese-tekke”, “müderriş-şeyh” ve “molla-derviş” kavgası hâline gelen bu tartışmaların, toplumda tehlikeli seviyelere ulaşmasını dert edinen Kâtip Çelebi, bunların son bulmasını temin etmek için konuları iyice tahlil etmiş ve taraflar arasında orta yolu bulmaya çalışmıştır. İşte bu maksatla vefatından yaklaşık bir yıl önce (1656) kaleme aldığı, yalnız Süleymâniye Kütüphanesi'nde 27 yazma nüshası bulunan ve İstanbul'da muhtelif matbaalarda defalarca neşredilmiş *Mizânü'l-Hakk fî İhtiyâri'l-Ehakk* isimli eserinde Kâtip Çelebi, yaşadığı dönemde çokça tartışılan dîni, ilmî ve içtimâî içerikli konuları müspet fikirler çerçevesinde ele alıp delillendirmiş, meselelerin aslını ortaya koymak ve taraflar arasındaki çekişmelere sebep olan bu meselelerin, aklî ve şer'î ilimlerle çözülebileceğini göstermeye çalışmıştır. (Bıyık, 2019)

Mecmûa-ı Eş'âr'da, *Mizânü'l-Hakk*'ın müstakil bir şekilde istinsah edilmesinin nedenleri arasında, kanaatimizce muhtevasında yer alan mûsikîye dair bölümlerin bulunması ve “Kadızâdeliler-Sivâsiler Mücadelesi”nin etkilerini, Buhûrîzâde Mustafâ İtrî'nin yaşadığı döneme kadar sürdürmesi sayılabilir. Nitekim, uzun yıllar süren bu önemli tarihî vak'anın IV. Murad döneminde (1623-1640) başlayıp IV. Mehmed dönemine (1648-1687) kadar devam ettiği göz önünde bulundurulduğunda ve daha önceki konularımızda bahsettiğimiz üzere *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın IV. Mehmed'e sunulmak üzere kaleme alınmış olma ihtimali değerlendirildiğinde, *Mecmûa-ı Eş'âr* ile bu vak'aya tekrar dikkatlerin çekilmek istenmesi yine kanaatimizce gayet makul görünmektedir. Ayrıca döneminin önde gelen mûsikîşinaslarından olduğu gibi kuvvetle muhtemel bir Mevlevî muhibbi olan İtrî'nin (Tüysüz, 2023) mûsikî konusundaki yerli yersiz fetvalara ve mûsikî eşliğinde icrâ edilen zikirlerin tekkelerde yozlaştırılmasına *Mizânü'l-Hakk* ile dikkatleri çekmiş olması da ihtimaller dahilindedir. Nitekim, *Mizânü'l-Hakk*'ta mûsikî ile ilgili olan “Bahs-i Sâni Tegannîdedür” ve “Bahs-i Sâlis Raks ve Devrdedür” **şeklindeki** iki konu başlığına yer verilmiş olması, bu kanaatimizi güçlendirmektedir.

***Mizânü'l-Hakk fî İhtiyâri'l-Ehakk*'ın Muhtevası ve *Mecmûa-ı Eş'âr*'daki Varak Düzeni**

Kâtip Çelebi *Mizânü'l-Hakk*'a, besmele, hamdele ve salvele ifadesiyle başlamakta, daha sonra Türkçe olarak, yaşadığı dönemde cehalet nedeniyle bazı meselelerin tartışma konusu hâline geldiğini ve bu meselelerin iç yüzüne ise ancak akıl ve naklin delaletiyle vakıf olunacağını belirttiği kısa bir giriş cümlesiyle eserini kaleme alma nedenini izah etmektedir. Eserin mukaddimesinde ise aklî ilimlerin de şer'î ilimler kadar önemli ve gerekli olduğunu misallerle açıklayarak insanların farklı farklı düşüncelere ve aklî melekelerine sahip olduğunu, özellikle hamakat sahiplerinin insanlar arasında cereyan eden ihtilaflara tam olarak vakıf olamayacaklarını, dinen yasak olmasına rağmen boş yere kavga edeceklerini, herkesin aynı mezhep ve meşrepte olmasını arzu ettiklerini belirtir. Mukaddimenin haricinde 21 bahis ve bir de hâtîme bölümü bulunmaktadır. Fakat *Mecmûa-ı Eş'âr*'da bir konu eksik kaydedilmiş olup toplam 20 bahis yer almaktadır. Mezkûr farklılıklar ise aşağıdaki tabloda yansıtılmıştır. Ana bölümler içerisinde metnin gidişatına uygun olarak gerektiği zaman “tenbîh, ta'lîm, su'âl-cevâb, netîce, fâ'ide, ihtimâl, kısım, vasiyyet” vb. başlıklar altında bilgiler sunulan *Mizânü'l-Hakk*'ın bölümleri şu başlıklarla kaydedilmiştir:

Tablo 18: *Mizânü'l-Hakk*'ın Muhtevası ve *Mecmûa-ı Eş'âr*'daki Varak Düzeni

MİZÂNÜ'L-HAKK Fİ İHTİYARİ'L-EHAKK'IN BÖLÜMLERİ			
SIRA NO.	BÖLÜM İSMİ	MUHTEVASI	VARAK NO.
-	Mukaddime Ulûm-i Akliyye Lüzûmu Beyânındadır	Aklî ilimlerin lüzûmu hakkındadır	11b-13a
1	Bahs-i Evvel Hayât-ı Hazret Aleyhi's-Selâm'dur	Hızır'ın [a.s.] hayatı hakkındadır	13a-14b
2	Bahs-i Sâni Tegannîdedür	Mûsikî hakkındadır	14b-16b
3	Bahs-i Sâlis Raks ve Devrdedür	Raks ve deverân (devrân) hakkındadır	16b-18a
4	Bahs-i Râbi ' Tasliye vü Tardiyededür	Tasliye ve tardiyeye hakkındadır	18a-19a
5	Bahs-i Hâmis Duhân Bahsidür	Tütün içme hakkındadır	19a-22b
6	Bahs-i Sâdis Kahvededir	Kahve içme hakkındadır	22b-23a
7	Bahs-i Sâbi ' Berş ve Afyon ve Sâyir Mûkeyfiyyât İsti'mâlinedür	Afyon ve diğerk keyif verici maddelerin yasal olmayan kullanımı hakkındadır	23a-24a
8	Bahs-i Sâmîn Ebevey-i Râsûl-i Ekrem Sallallâhu 'Aleyhi ve Sellem'dedür	Rasulullâh'ın (s.a.v.) anne-babası (r. anhumâ) hakkındadır	24a-26b
9	Bahs-i Tâsi ' İmân-ı Fir'avn Bahsidür	Firavun'un imânı hakkındadır	26b-28a
10	Bahs-i 'Âşır La'n-i Yezîd Bahsidür	Yezîd'e lanet hakkındadır	28a-30a
11	Bahs-i Hâdî 'Aşer La'n-i Bid'at Bahsidür	Bid'at hakkındadır	30a-31a
12	Bahs-i Sâni 'Aşer Ziyâret-i Kubûr Bahsidür	Kabir ziyaretleri hakkındadır	31a-32a
13	Bahs-i Sâlis 'Aşer Cemâ'atla Nevâfil Bahsidür	Cemaat ile nâfile namaz kılmanın hükmü hakkındadır	32a-33a
14	Bahs-i Râbi 'Aşer Musâfaha Bahsidür	Tokalaşarak selamlaşma hakkındadır	33b-34a
15	Bahs-i Hâmis 'Aşer İnhinâ Bahsidür	Eğilmek suretiyle selamlaşma hakkındadır	34a-35b
16	Bahs-i Sâdis 'Aşer Emr-i bi'l-Ma'rûf Nehy-i 'ani'l-Münker Bahsidür	İyiliği emredip kötülükten men etmek hakkındadır	35b-36b
17	Bahs-i Sâbi 'Aşer Millet Bahsidür	Millet hakkındadır	36b-41a
18	Bahs-i Sâmîn 'Aşer Rivet Bahsidür	Rüşvet hakkındadır	41a-42b
19	Bahs-i Tâsi 'Aşer Ebû's-Su'ûd Efendi ile Birgili Muhammed Efendi Bahsidür	Ebussuûd Efendi ve Birgili (Birgivi) Mehmed Efendi hakkındadır	42b-44a
20	Bahs-i 'İşrin Sivâsî Efendi ve Kâdî-zâde Efendi Bahsidür	Abdülmeccid Sivâsî Efendi ve Kadızâde Mehmed Efendi'nin tarafları arasında cereyan eden "Kadızâdeliler Sivâsîler Mücadelesi" hakkındadır	44a-45b
-	[Hâtîme]	Kadızâdeliler ve Sivâsîler nezdinde tüm Mü'minlere yapılan vasiyetler hakkındadır.	45b-47a

Yazar tarafından üretilmiştir.

Bu çalışmada referans aldığımız *Mizânü'l-Hakk* nüshasında, yukardaki tablo sıralamasında yer alan 10. konu başlığı "**Bahs-i 'Âşır** Şeyh Muhyî'd-dîn ibn-i 'Arabî Şânında Vâkı' Olan İhtilâf Bahsidür" şeklindedir. *Mecmûa-ı Eş'âr*'da bu konu yer almamakta ve *Mizânü'l-Hakk*'da 11. konu başlığı olan "**Bahs-i 'Âşır** La'n-i Yezîd Bahsidür" konusu 10. konu olarak istinsah edilmiştir. Yine yukardaki tabloda 13. sırada yer alan "**Bahs-i Sâlis** 'Aşer Cemâ'atla Nevâfil Bahsidür" şeklindeki konu başlığı, *Mizânü'l-Hakk*'ta "Nemâzlar Bahsidür" şeklinde genel olarak tüm namazların bahsedildiği bir konunun başlığı şeklinde kaydedilmişse de muhtevası itibariyle nâfile namazların cemaat ile kılınmasının tarihçesinden ve hükümlerinden bahsedilmektedir. Ayrıca yukardaki tablonun en son kısmında verdiğimiz [Hâtîme] başlığı *Mecmûa-ı Eş'âr*'da kaydedilmemiş olup "Vasiyyet-i Evvel" başlığıyla hâtîme bölümüne geçilmiştir. Nihâî olarak, yukardaki tabloda 2. sırada yer alan "**Bahs-i Sâni** Tegannîdedür" ve 3. sırada yer alan "**Bahs-i Sâlis** Raks ve Devrdedür" başlıklı konular, daha önce de belirttiğimiz üzere mûsikî ile alakalıdır. (Kâtip Çelebi, t.y.)

Veysî'ye ait Vak'a-nâme-i Veysî (Hâb-nâme-i Veysî)

Vak'a-nâme-i Veysî, Eski Türk Edebiyatı araştırmacıları tarafından genellikle "süslü nesir" olarak tabir edilen bir üslupla kaleme alınmıştır. Bu nesir üslubu hakkında Fatih Köksal şu bilgileri vermektedir: "*Nesrin üsluplarını sınıflandırırken kullanılan 'süslü nesir' tabiri, edebiyat nazariyesi ve belagat konulu eski kitaplarda 'üslub-ı*

müzeyyen' olarak anılır... Bu tarzın dili gerçekten de ağırdır; hatta yer yer Arapça ve Farsçanın kullanımından düşmüş bazı kelimelerini eski lügatlardan çıkararak anlaşılabilirliği pekiştirmek isteyen bir tavır sezilir.” (Köksal, t.y.)

Bu eser aynı zamanda Türk edebiyatının “siyaset-nâme” türünde kaleme alınmış örneklerinden birisidir. Veysî'nin tarihte vukû' bulan birtakım siyasî ve dinî vak'aları, “uyku ile uyanıklık arasında bir hâlde tahayyül etmesi” neticesinde kaleme aldığı *Vak'a-nâme-i Veysî*, bu sebeple nâm-ı diğer *Hâb-nâme Veysî* olarak da anılmaktadır. Bu hâlde hayallere dalan Veysî rüyasında, İskender-i Zülkarneyn, daha önce yaşamış diğer padişahlar ve I. Ahmed (ö. 1617) ile bir mecliste karşılaşmakta, I. Ahmed ve Zülkarneyn'in ağzından birtakım vak'aları örnek göstererek toplumdaki bozukluklara dikkatleri çekmektedir. (Altun, 2011) *Vak'a-nâme-i Veysî*'de zikredilen İskender-i Zülkarneyn'in kimliği hakkında ise muhtelif görüşler bulunmakta ve Makedonya kralı Büyük İskender'in edebî metinlerde zamanla Kehf Sûresi 83-99. âyetlerinde zikredilen Zü'l-Karneyn'in (a.s.) kimliğine büründürüldüğü ve onunla karıştırıldığı ifade edilmektedir. (Kur'ân-ı Kerîm, t.y.);(Ünver, 2000)

Vak'a-nâme-i Veysî, siyâset-nâme türü bir eser olmasının yanında aynı zamanda muhtevasında yer alan tarihî vak'alar sebebiyle muhtasar bir “İslâm Tarihi” olma özelliğine de sahiptir. (Altun, 2011)

Vak'a-nâme-i Veysî (Hâb-nâme-i Veysî)'nin Te'lîf Sebebi

Vak'a-nâme-i Veysî, yüksek bir kabiliyet, üstün bir zekâ, derin bir bilgi, geniş bir kültür, gelişmiş bir edebî zevk ve hayal gücü zenginliği ile XVII. yüzyılla birlikte Osmanlı Devleti'nin yaşadığı menfi durumlara ve toplumun kanayan yarası hâline gelen birtakım sosyal krizlere, tarihte yaşanmış birtakım vak'alarla dikkat çekilmek üzere Sultan I. Ahmed'e sunulmuştur. Veysî'nin *Vak'a-nâme*'sini padişaha sunarak karşılığında Üsküp kadılığına getirilmesini Evliya Çelebi'nin “Şairler Sultanı Veysî bin Muhammed, Osmanlı Devleti'nde gönül hoşluğuyla mutasarrıf olmadığı bir devlet kademesi kalmadı ve tüm bu devlet kademelerine birer risâle kaleme alarak geldi. Öyle ki *Vak'a-nâme*'si ibret alınması gereken nur gibi bir tarihtir. Bu eserini Sultan Ahmed'e takdim etmesi sebebiyle de Üsküp kadılığı vazifesine getirildi” şeklinde şerh ettiğimiz Seyhâtnâme'sindeki ifadeleri şu şekildedir: “Sultânü'ş-Şu'arâ Veysî bin Muhammed...Devlet-i Osmânî'de safâ-yı hazzile mutasarrıf olmadığı münâsib-i 'âliye kalmayıb her mansıbı birer gûne risâle te'lîfiyle alırdı. Hattâ *Vak'a-nâme*'si ki 'ibret-nümâ ve mücmel târîh-i pür-bedâyi'dir; Sultân Ahmed'e ihdâ edüb mukâbilinde Üsküb kazâsına mutasarrıf oldu.”(Evliya Çelebi, 1996)

Bir tarih ve siyaset-nâme eseri olarak *Vak'a-nâme-i Veysî*'nin *Mecmûa-ı Eş'âr*'da istinsah edilmiş olması, kanaatimizce *Mizânü'l-Hakk*'ın istinsah edilme nedenlerinden en azından bir tanesi ile büyük benzerlik taşımaktadır. Zira her iki eserin de müellifleri tarafından XVII. yüzyıldaki toplumsal bozukluklara dikkat çekilmek için kaleme alındığı aşikardır. Daha önce de belirttiğimiz üzere bu durum, *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın IV. Mehmed'e sunulmak üzere kaleme alınmış olduğu yönündeki kanaatimizi güçlendirmektedir.

Vak'a-nâme-i Veysî'nin Muhtevası ve Mecmûa-ı Eş'âr'daki Varak Düzeni

Besmele, hamdele ve salveyle başlayan *Vak'a-nâme-i Veysî*'nin mukaddimesinde, “uyku ile uyanıklık arasında” bir hâlde hayallere dalan Veysî, İskender-i Zülkarneyn (a.s.) ya da tebdil-i kıyafette iken zamanın padişahı I. Ahmed ile karşılaşmayı arzular ve rüyasında kendini bir meclisin içinde bulur. Veysî bu mecliste İskender-i Zülkarneyn, daha önce yaşamış diğer padişahlar ve I. Ahmed ile bir aradadır. Padişah, meclistekilerin huzurunda dönemin siyasal ve toplumsal sorunlarını anlatarak sitemkârâne bir üslupla konuşur. Celâli İsyancılarından, ayaklanmalardan ve halkının huzursuzluğundan bahseder. Ataları böyle bir dönemde değil de daha huzurlu bir dönemde kendine bu saltanatı bıraksalardı, devletin daha kolay idare edilebileceğini ifade eder. Bunun üzerine İskender-i Zülkarneyn konuşmaya başlar ve Hz. Âdem'den (a.s.) döneminden itibaren başlayarak yaşanan bazı vak'aları anlatmaya başlar. Her vak'anın sonunda eserde tekrar eden “*Ya zemânımızda harâbdur didigünüz dünyâ, ne zemân ma'mûr u âbâdân idi?*” cümlesinin ardından, İskender-i Zülkarneyn'in ağzından vak'alar anlatılır. İskender-i Zülkarneyn bu vak'aları naklettikten sonra, eskiden beri bu âlemin bayındır olmadığını, siyasal ve toplumsal sorunların çözüme kavuşturulması için işlerin başına ehli olanların getirilmesi gerektiğini I. Ahmed'e öğütler ve Veysî'ye dönerek bu vak'aları kaleme almasını rica eder. Veysî, kuşluk vakti uykusundan uyanarak eserini yazmaya başlar. (Altun, 2011)

Mukaddime bölümünden sonra, Hz. Âdem, Hz. Şît, Hz. Nûh, Hz. Hûd, Hz. Sâlih, Hz. İbrâhîm, Hz. Mûsâ, Hz. İsâ, Hz. Zekeriyâ, Hz. Yahyâ, (a.s. ecmaîn) ve Hz. Muhammed Mustafâ (s.a.v.) ile Hulefâ-i Râşidîn (r. anhüm) dönemlerindeki önemli vak'alar anlatılır. Emevî, Abbâsî ve Fâtımî devletleri döneminde yaşanan bazı vak'aların ardından Harzemşâhlar ve Memlûkler döneminde yaşanan birer vak'anın anlatımından sonra hâtîme bölümüne geçilir. Toplam 27 vak'anın ardından “İtmâm-ı Risâle” başlığı ile kayıtlı hâtîme bölümünde ise ancak Kur'ân-ı Kerîm'e ve Hz. Peygamber'in (s.a.v.) yoluna tutunmakla kurtuluşa erişileceği yönünde nasihatler verilmektedir.

Ana bölümler içerisinde metnin gidişatına uygun olarak bazı beyitlerin de sunulduğu *Vak'a-nâme-i Veysi*'de, bazen “yâhûd” ya da “veyâhûd” kelimeleriyle farklı konulara geçişler yapılmaktadır. Çeşitli kütüphanelerde 61'i Hâb-nâme, 34'ü Vak'a-nâme ismiyle kayıtlı toplam 95 nüshası bulunan (Altun, 2011) ve 1606'lı yıllarda kaleme alınan eser (Kahraman & Dağlı, 2010) şu başlıklarla kaydedilmiştir:

Tablo 19: *Vak'a-nâme-i Veysi*'nin Muhtevası ve *Mecmûa-ı Eş'âr*'daki Varak Düzeni

VAK'A-NÂME'NİN BÖLÜMLERİ			
SIRA NO.	BÖLÜM İSMİ	MUHTEVASI	VARAK NO.
-	[Mukaddime]	Eserin telif nedeni	128a-131b
1	Der Hakk-ı Âdem Aleyhi's-Selâm	Hz. Âdem ve Hz. Havvâ'nın (a.s. anhümâ) arza nüzûlü, Hâbil (a.s.) ve Kâbil vak'ası	131b-132a
2	Der Hakk-ı Şit Aleyhi's-Selâm	Hz. Şit'in (a.s.), Kâbil soyundan gelen küffârla mücadelesi	132a-132b
3	Der Hakk-ı Nüh Necî Aleyhi's-Selâm	Hz. Nüh'un (a.s.) putperest kavmine bedduası ve Nüh Tûfânı	132b-133a
4	Der Hakk-ı Hûd Aleyhi's-Selâm	Ad Kavmi'nin helâkı	133a-134a
5	Der Hakk-ı Sâlih Aleyhi's-Selâm	Semûd Kavmi'nin helâkı	134a-134b
6	Der Hakk-ı İbrâhîm Aleyhi's-Selâm	Hz. İbrâhîm (a.s.) ana rahmindeyken Nemrûd'un nübüvvet alametlerini rüya tabircilerinden öğrenmesi ve tüm çocuk ve hamileleri katlettiği	134b-135b
7	Der Hakk-ı Katl-i Nemrûd	Hz. İbrâhîm'in (a.s.) ateşe atılması ve Nemrûd'un burnuna kaçan sinekle ölümü	135b-136b
8	Der Hakk-ı Fir'avn	Hz. Mûsâ'nın (a.s.) ana rahmindeyken Firavun'un nübüvvet alametlerini rüya tabircilerinden öğrenmesi ve tüm çocuk ve hamileleri katlettiği	136b-137a
9	[Der Hakk-ı Hazret-i Kelîmullâh Mûsâ Aleyhi's-Selâm]	Firavun'un helâkı	137a-137b
10	Der Hakk-ı Buhtî'n-Nasr	İlâhî bir gazap olarak Bâbil Kralı Buhtunnasr'ın Yahûdiler'e musallat olması ve Kudûs'ü talan etmesi	138a-138b
11	Der Hakk-ı Zekeriyâ ve Yahyâ Aleyhi's-Selâm	Hz. Zekeriyâ (a.s.) ve Hz. Yahyâ'yı (a.s.) şehit etmeleri sebebiyle İlâhî bir gazap olarak Bâbil Kralı Buhtunnasr'ın Yahûdiler'i katletmesi	138b-139a
12	Der Hakk-ı 'İsâ Aleyhi's-Selâm	Hz. 'İsâ'nın (a.s.) yerine ona benzetilen Eysû'nun çarmla gerilmesi	139a-140a
13	Der Zemân-ı Seyyidi'l-'Arab-ı ve'l-Acem-i Sallallâhu Aleyhi ve Sellem	Hz. Peygamber (s.a.v) döneminde Ensâr ve Muhâcirîn'in küffârla mücadelesine ve o dönemde dahi sıkıntıların olduğuna kısaca değinilmiş	140a-140b
14	Der Hilâfet-i Sıddîk-i Ekber Radıyallâhu 'Anh	Hz. Ebû Bekir (r.a.) döneminde mürted olanlar ve yalancı peygamberlerle savaşılması	140b-141a
15	Der Hilâfet-i 'Ömer Radıyallâhu 'Anh	Hz. Ömer'in (r.a.), Ebû Lü'lü'e tarafından sabah namazında şehit edilmesi	141a-141b
16	Der Hakk-ı Hilâfet-i 'Osmân Radıyallâhu 'Anh	Hz. Osman'ın (r.a.), evinde Kur'an-ı Kerîm okurken şehit edilmesi	141b-142a
17	Der Hilâfet-i 'Alî Kerremallâhu Vecchê Radıyallâhu 'Anh	Cemel ve Sıffin Muharebeleri	142a-142b
18	Der Hakk-ı Mu'âviye	Hz. Mu'âviye'nin (r.a.) saltanat arzusu	142b-143a
19	Der Hakk-ı Şehâdet-i Emîri'l-Mü'minîn Hüseyin ve Zulm-ı Yezîd	Hz. Hüseyin'in (r.a.) Kerbelâ'da şehâdeti	143a-143b
20	Der Hakk-ı 'Abdü'l-Melik	Emevî Halifesi Yezîd bin Abdülmelik'in ibadetlerle istihzası, sapkınlıkları ve Allâh'a isyanı	143b-144b
21	Der Hakk-ı Haccâc-ı Zâlim	Haccâc-ı Zâlim'in, Kâbe'ye mancınklarla saldırması	144b-145b
22	Der Hakk-ı Âl-i 'Abbâs	Ahmed bin Hambel (r.a.) ve Abbâsî Halifesi Me'mûn'un “Kur'an mahluk mu” tartışması	145b-146b
23	Der Hakk-ı Ebû Ca'feri'd-Devânîkî	Abbâsî Halifesi Ebû Cafer el-Mansûr'un İmâm-ı A'zâm Ebû	146b-147a

		Hanîfe'yi (r.a.) hapse attırması	
24	Der Hakk-ı Mu'tasım 'Abbâsî ve Hile-i Vezîr	Abbâsî Halifesi Mu'tasım'ın Veziri İbnü'l-Alkamî'nin, İlhanlı Hükümdarı Hülâgû'yu Bağdat'ı işgal etmeye teşviki	147a-151a
25	Der Hakk-ı Âl-i Fâtıma Der Mısır	Fâtımî Halifesi Hâkim Biemrillâh'ın sapkınlıkları ve Firavun'a benzetilmesi	151a-151b
26	Der Hakk-ı Muhammed Şâh-ı Hârzem	Tatar (Moğol) Hânı Cengiz'in Harzemşâh Devleti'ni yıkışı ve talan etmesi	151b-152b
27	Der Hakk-ı Çerkesiyân Der Mısır	Memlük Sultanı Kâayıtbây Çerkeşi'nin veliahtı Nâsır Muhammed'in merhametsizliği	152b-153b
-	İtmâm-ı Risâle [Hâtıme]	İskender-i Zülkarneyn'in (a.s.) bu vak'alardan ibret alması için Sultan Ahmed'e nasihatleri	153b-155a

Yazar tarafından üretilmiştir.

Yukarıdaki tabloda 9. sırada [Der Hakk-ı Hazret-i Kelîmullâh Mûsâ Aleyhi's-Selâm] başlığı *Mecmûa-ı Eş'âr*'da kaydedilmemiş olup diğer başlıkların *Vak'a-nâme-i Veyisî*'de kaleme alındığı üslup ile meydana getirilmiştir.

Nihayet, bu çalışma bünyesinde detaylı bir şekilde inceleyerek tanıttığımız Buhûrizâde Mustafâ İtrî'ye ait *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın bölümlerinde yer alan eserlerin toplamı aşağıdaki gibidir:

Tablo 21: *Mecmûa-ı Eş'âr*'da yer alan toplam eser sayısı

MECMÛA-I EŞ'ÂR'IN BÖLÜMLERİ VE ESER SAYILARI	
EŞ'ÂR BÖLÜMÜ	
Nazım Sayısı	220
GÜFTELER BÖLÜMÜ	
İtrî'ye Ait Eser Sayısı	172
Muhtelif Bestekârlara Ait Eser Sayısı	347
Bestekârı Tespit Edilememiş Eser Sayısı	228
Bestelenip Bestelenmedikleri Belirlenemeyen Rubâ'iler	3
MUHTELİF VARAKLARDA YER ALAN MENSÛR ESERLER	
Mensûr Eser Sayısı	2
TOPLAM ESER SAYISI	972

Yazar tarafından üretilmiştir.

SONUÇ

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde "T.Y. 5525" numarayla kayıtlı, karma konulardan müteşekkil bir mecmûa olan *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın, muhtevasında yer alan tüm bölümleri kapsamlı bir şekilde incelenmiş ve şu sonuçlar elde edilmiştir:

- ✓ Mecmûaların çeşitli özellikleri açısından kıyaslanarak türlerine göre tasniflerinin yapıldığı birçok çalışma incelenmiş, *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın muhtevasına dair elde ettiğimiz somut veriler çerçevesinde diğer mecmûa türlerine göre benzer ve/veya farklı özelliklerinin mukayesesi yapılarak, *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın muhtevası bakımından "mecmûatü'r-resâil" türünde bir eser olduğunun tespiti yapılmıştır.
- ✓ Bünyesinde bulunduğu kütüphanede, herhangi bir mürettib/müstensih adıyla kayıtlı olmayan *Mecmûa-ı Eş'âr*'ın, Buhûrizâde Mustafâ İtrî tarafından tertip edildiği, makalemizin ilgili konularında sunduğumuz birtakım verilerle ispat edilmiştir.
- ✓ İhtiva ettiği konular ve eserlerine yer ver verilen şahıslardan yola çıkılarak elde edilen yaklaşımlar neticesinde, *Mecmû'a-ı Eş'âr*'ın XVII. yüzyılın son çeyreği ile XVIII. yüzyılın başları arasında kaleme alındığı sonucuna ulaşılmıştır.
- ✓ Tertib edildiği dönemin önde gelen müzikînasların bestelerine ait güftelerin yanı sıra, XVI. ve XVII. yüzyıl şairlerinin şiirlerinin derlendiği *Mecmûa-ı Eş'âr*, bu yönüyle sanatsal bir eser olma özelliği taşımaktadır. Aynı zamanda tarihî, siyasî, dinî ve sosyolojik konuların işlendiği XVII. yüzyıla ait iki mensûr eserin de istinsah edildiği mecmûanın, bu karma muhtevası dikkate alındığında dönemin devlet ricalinden birine sunulma maksadıyla kaleme alınmış olabileceği sonucuna varılmıştır.
- ✓ Birbirinden farklı konulardan müteşekkil bölümlerin iç içe bir düzen içinde yer aldığı *Mecmûa-ı Eş'âr*'la ilgili her türlü nitel ve nicel verilere ulaşılması ve bu verilerin belirli bir düzen içinde sunulması gayesiyle farklı konulardan müteşekkil her bir bölüm, kendi muhtevasına göre "Eş'âr Bölümü", "Mensûr Eserler" ve "Güfteler

Bölümü” şeklinde tarafımızdan adlandırılmak suretiyle incelenmiş ve Mecmûa-ı Eş’âr’ın güfteler, şiirler ve mensûr eserlerden müteşekkil üç bölümlü bir eser olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

- ✓ Mecmûa-ı Eş’âr’ın şiirlere ayrılan bölümünde XVI. ve XVII. yüzyıl şairlerinden, sırasıyla Nâdirî, Ruhî-i Bağdâdî, Bâkî, Nef’î, Na’îlî, Kemal Paşazâde (İbn-i Kemal), Cinânî, Fuzûlî, Ulvî (Derzi-zâde/Terzi-zâde), Âzerî, Hayâlî, Fehîm (Fehîm-i Kadîm/Uncîzâde) ve Veysî’nin muhtelif nazım türlerine yer verildiği görülmektedir.
- ✓ Mecmûada istinsah edilmiş olan dönemin önemli müelliflerinden Kâtip Çelebi ve Veysî’ye ait mensûr eserlerin tertip edilme tarihleri, tertip edilme sebepleri, ihtiva ettikleri konular ve mecmûada istinsah edilme sebepleri tespit edilmiştir.
- ✓ Kaleme alındığı XVII. yüzyılın mûsikî ve edebiyat ile ilgili sanatsal yapısına ışık tutan Mecmûa-ı Eş’âr’ın, muhtevasında istinsah edilmiş mensûr eserler sebebiyle tarih literatürü bakımından da kadim bir tarihî kaynak olduğu sonucuna varılmıştır.
- ✓ Mecmûa-ı Eş’âr’ın fasıl düzeni içerisinde sunulan “Güfteler Bölümü”nde, 6 adedi burçlara ve aynı zamanda anâsır-ı erba’a’ya hasredilen toplam 24 makam tespit edilmiş olup bu makamlar mecmûadaki sıralanışlarına göre, Hüseyinî (Akrep burcuna mensup, su tabiatlı), Nevâ (Kova burcuna mensup, toprak tabiatlı), Uşşâk (Balık burcuna mensup, su tabiatlı), Beyâtî, Arazbâr, Sabâ (Başak burcuna mensup, toprak tabiatlı), Acem (İkizler burcuna mensup, hava tabiatlı), Evç (Boğa burcuna mensup, toprak tabiatlı), Irâk, Rehâvî, Râst, Muhayyer, Hisâr, Segâh, Bûselik, Mâhûr, Uzzâl, Kürdî, Nişâbûr, Aşîrân, Nikrîz, Beste-Nigâr, Hicâz ve Muhâlif-Irâk olarak belirlenmiştir.
- ✓ Mecmûa-ı Eş’âr’da yer alan usûller, alfabetik olarak “Ber-efşân, Çenber, Darbeyn, Darb-ı Fetih, Devr-i Kebîr, Devr-i Revân, Düyek, Evfer, Evsat, Fahte, Fer’, Firenkçîn, Hafif, Hâvî, Muhammes, Nîm-devr, Remel, Sakîl, Semâî, Sofyan, Şarkî Devr-i Revânî, Türk-i Darb, Zencîr” olmak üzere 24 adet tespit edilmiştir.
- ✓ Mecmûa-ı Eş’âr’ın Güfteler Bölümü’nde İtrî de dâhil olmak üzere, 49 ismin/lakabın, kaynak taramaları sonucunda bazılarının farklı şekillerde kaydedilmelerine rağmen aynı kişiye nispet edildikleri anlaşılmıştır.
- ✓ Mecmûada İtrî haricinde eserlerine yer verilen bestekârların sayısı 32 olup bu bestekârlar alfabetik bir sıralamayla A’mâ İbrahim Çelebi, A’mâ Kadîrî, Azîm, Baba Nevâyî, Cüce Ali Ağa, Çömlekçizâde Receb, Dede-zâde, Dervîş Ali Şîruganî, Habîb Dede-zâde, Hâfız Kömür, Hâfız Post, Hâzînedâr Ahmed Ağa, Kasımpaşalı Koca Osman, Kilisli Muharrem Ağa, Küçük İmâm, Müezzin Bekir Mustafâ, Müezzinbaşı Mustafâ Ağa, Nâne Ahmed, Na’lçe Mehmed Efendi, Osman Efendi, Ömrî Bey, Peykânî, Sarı Bâkî, Selânîkî Ahmed Ağa, Sütçü Ali, Sütçüzâde İsa, Şeştârî Murad Ağa, Şeyhzâde Ahmed, Taşçızâde Receb (Sengi), Yahyâ Nazîm, Zekî Halil Kadî Efendi, Zurnazen Ahmed olarak belirlenmiştir.
- ✓ Mecmûa-ı Eş’âr’da en fazla eser sayısı İtrî’ye ait olup kendisine ait toplam 172 bestesi tespit edilmiştir.
- ✓ İtrî’den sonra Mecmûa-ı Eş’âr’da en fazla esere sahip olan bestekârlar ise sırasıyla Hâfız Post 104, Çömlekçizâde Receb 74, Küçük İmâm 43, Na’lçe Mehmed Efendi 20, Yahyâ Nazîm 13, Taşçızâde Receb (Sengi) 13, Nâne Ahmed 10, A’mâ Kadîrî 8, Dervîş Ali Şîruganî 9, A’mâ İbrahim Çelebi 5, Kasımpaşalı Koca Osman 5, Dede-zâde 4, Şeştârî Murad Ağa 4, Ömrî Bey 4, Zekî Halil Kadî Efendi 4, Hâzînedâr Ahmed Ağa 3, Kilisli Muharrem Ağa 3, Selânîkî Ahmed Ağa 3, Habîb Dede-zâde 2, Müezzinbaşı Mustafâ Ağa 2, Osman Efendi 2, Sütçüzâde İsa 2, Şeyhzâde Ahmed 1, Zurnazen Ahmed 1, Azîm 1, Cüce Ali Ağa 1, Hâfız Kömür 1, Müezzin Bekir Mustafâ 1, Baba Nevâyî 1, Peykânî 1, Sarı Bâkî 1, Sütçü Ali 1 eserle takip etmektedir. İtrî’nin besteleri hâricinde yalnız bu bestecilere ait beste sayısı 347 olarak tespit edilmiştir.
- ✓ Mecmûada bestecilerini belirleyemediğimiz eser sayısı ise 228 adet olarak tespit edilmiştir.
- ✓ Mecmûa-ı Eş’âr’da sayılarını 32 olarak tespit ettiğimiz bestekârlara ait, muhtelif 24 makam ve muhtelif 24 usûlde besteledikleri, fasıl düzeni içinde kaydedilen toplam 747 eser tespit edilmiştir.
- ✓ Nihâî olarak, karma bir muhtevaya sahip Mecmûa-ı Eş’âr’da, güftelerin hemen ardından bestelenip bestelenmedikleri hakkında bilgi edinemediğimiz 238b’de her biri “Rubâ’î” başlığıyla muharrer 3 adet şiir/güfte, 747 beste, 220 nazım ve 2 mensûr eser olmak üzere toplam 972 eser tespit edilmiştir.

ÖNERİLER

İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi bünyesinde bulunan fakat herhangi bir mürettîb/müntensih adıyla kayıtlı olmayan, kaynak olarak kullanıldığı çeşitli akademik çalışmalarda ise “T.Y. 5525” numaralı yazma mecmûa, güfte mecmûası, mecmûatü’r-resâil gibi isimlerle zikredilen ve Türk-İslâm kültürü mirasının eşsiz/nadir

eserleri arasında yerini alan mecmûaya, yaptığımız tetkikler göz önünde bulundurularak bundan sonra yapılacak çalışmalarda, **mürettibinin Buhûrîzâde Mustafâ İtrî, türünün “mecmûatü’r-resâil” ve özel isminin “Mecmûa-ı Eş’âr”** olarak atıfta bulunulması, ilmî manada büyük bir önemi hâizdir.

KAYNAKÇA

- Altun, M. (2011). *Hâb-nâme-i Veysi*, MVT Yayıncılık, İstanbul.
- Âsım Efendi Mütercim. (2013). *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, Türkiye Yazma Eserler Kurumu, İstanbul.
- Bardakçı, M. (2010). “Hafız Post’un Kayıp Bilinen Güfte Mecmuası”, *Antik&Dekor*, (Eylül-Ekim):120.
- Behar, C. (2017). *Şeyhülislâm’ın Müziği 18. Yüzyılda Osmanlı/Türk Musikisi ve Şeyhülislâm Es’ad Efendi’nin Atrabü’l-Âsâr’ı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Bıyık, T. (2019). “Kâtib Çelebi’nin Mîzânü’l-Hak fi İhtiyârî’l-Ehak Adlı Eseri Özelinde Mûsikî Hakkındaki Görüşleri”, *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (16):125-151.
- Bilkan, A. F. (2015). 17. Yüzyıl Türk Edebiyatı Klasik Estetikte Yeni Yönelişler 1600-1700, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Buhûrîzâde Mustafâ İtrî. (t.y.). *Mecmûa-ı Eş’âr (T.Y. 5525 Mecmûatü’r-Resâil)*.
- CDA, Osmanlı Arşivi. (t.y.). *Bâb-ı Defterî Başmuhasebe Evrakları*.
- Çakar, Ş.Ş. (1996). *Türk Musikisinde Usûl*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Derman, M. U. (1997). “Nesih”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (15):98-100, İstanbul.
- Devellioğlu, F. (2015). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat (Eski ve Yeni Harflerle) Osmanlıca-Türkçe Sözlük*, Aydın Kitabevi, Ankara.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı, (<https://kuran.diyaret.gov.tr/mushaf/kuran-meal-2/kehf-suresi18/ayet-83/diyaret-isleri-baskanligi-meali-1>).
- Doğrusöz, N. (1993). “Hâfız Post Güfte Mecmuası (Türkçe Güfteler)”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Elçin, Ş. (1997). *Halk Edebiyatı Araştırmaları*, Akçağ Yayınları, Ankara.
- Evliya Çelebi. (1996). *Seyahâtname (Haz. Seyit Ali Kahraman)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Gökyay, O. Ş. (1993). “Cönk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, (8):73-75, İstanbul.
- Gürbüz, M. (2016). “Cönkler ve Mecmualar Üzerinde Osmanlı Toplumunun Şiir ve Şair Tercihlerine Bir Bakış Denemesi”, *Türklük Bilgisi Araştırmaları Dergisi*, 45/Aralık:95-105
- Gürbüz, M. (2012). “Şiir Mecmûaları Üzerine Bir Tasnif Denemesi” (Ed. Hatice Aynur vd.), *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, ss. 97-113, Turkuaz Yayınları, İstanbul.
- İnayet, A. (2014). “Oniki Makam Adı Üzerine”, *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*, (4):37-44.
- Kahraman, S. A. & Dağlı, Y. (2010). *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatname C. 2/5*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.
- Kamiloğlu, R. (1998). “Şehrî Kırşehrî el-Mevlevî Yusuf İbn Nizameddin İbn Yusuf Rumî’nin Risale-i Mûsikîsi’nin Transkribe ve Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans Tezi, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya.
- Kâtip Çelebi. (t.y.). *Mîzânü’l-Hakk fi İhtiyârî’l-Ehak*.
- Kaya, D. (2011). “Cönklerden Gün İşığına”, *Alevilik Araştırmaları Dergisi*, (1):81-98.
- Kılıç, A. (2012). “Mecmûa Tasnifine Dâir” (Ed. Hatice Aynur vd.), *Mecmûa: Osmanlı Edebiyatının Kırkambarı*, ss. 75-96, Turkuaz Yayınları, İstanbul.
- Korkmaz, H. (2014). “İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi’ndeki Musiki Yazmalarının Kataloğu”, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Köksal, F. (t.y.) “XVII. Yüzyıl Türk Edebiyatında Nesir” (Ed. Saraç, M. A. Y. & Macit, M.), *XVII. Yüzyıl Türk Edebiyatı*, ss. 122-144, Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Yayınları, Eskişehir.
- Kut, G. (1986). “Mecmûa”, *Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi*, 6:170-174.

Levend, A. S. (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi Cilt I*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Mehmed Es'ad Efendi. (t.y.). *Atrâbü'l-Âsâr fî Tezkireti 'Urefâi'l-Edvâr*.

Mert, T. (2013). "Osmanlı Arşiv Kayıtlarına Göre Buhûrîzâde Mustafa Çelebi" (Ed. Mustafâ İsmet Uzun), *Mûsikî Dünyamızın Dâvûdu Buhûrîzâde Mustafâ İtrî*, ss. 47-62, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul.

Müstakîmzâde Süleyman Sâdeddin. (1928). *Tuhfe-i Hattâtîn*, Devlet Matbaası, İstanbul.

Oskay, S. (1947). "İtrî ve Betelediği Şiirler", Mezuniyet Tezi, İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.

Özcan, N. (2013). "Buhûrîzâde Mustafa İtrî Efendi" (Ed. Mustafâ İsmet Uzun), *Mûsikî Dünyamızın Dâvûdu Buhûrîzâde Mustafâ İtrî*, ss. 35-46, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul.

Şahin, O. (2018). "Klasik Metinlerde Övgünün Karakteristiği: Müellif Kendini Nasıl Yüceltir", *Dîvân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 23(45):81-117.

Şardağ, R. (1989). *Mustafa İtrî Efendi*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.

Şemseddîn Sâmî. (2015). *Kâmûs-ı Türkî*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Tetik Işık, S. (2013). "İtrî'nin Edebiyattaki Yeri", *Ulakbilge Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(1):93-140.

Tüysüz, F. (2023). "Buhûrîzâde Mustafa İtrî ile İlgili Tarihî Kaynaklarda, Mûsikî Literatüründe, Bazı Akademik Çalışmalarda Yer Alan Muhtelif Bilgilerin İncelenmesi, Derlenmesi ve Değerlendirilmesi Üzerine Bir Çalışma", *International Academic Social Resources Journal*, 8(47):2414-2434.

Tüysüz, F. (2021). "Buhûrîzâde Mustafâ İtrî'nin Mecmûa-ı Eş'âr İsimli Güfte Mecmuası (İnceleme-Metin)", Doktora Tezi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.

Uludağ, S. (2018). *Mizânü'l-Hakk Fî İhtiyârî'l-Ehakk İhtilaf İçinde İtidal Kâtip Çelebi*, Dergâh Yayınları, İstanbul.

Uslu, R. (2014). "Türk Klasik Musikisi'nin En Büyük Bestekarı Buhurizade İtrî", *Yeni Türkiye Dergisi Türk Müsikisi Özel Sayısı*, (57):419-428, Ankara

Uslu, R. (2016). "İtrî'nin Keşfedilen Yeni Bir Eseri mi? Evet, Yeni Bir Şiiri", *Musiki Dergisi*, Erişim Tarihi 14 Haziran 2018, (<http://www.musikidergisi.com/yazar-138>).

Uslu, R. (2022). "Mecmua-i Buhurizade İtrî, 5525", *Akademik Akıl*, Erişim Tarihi 20 Ocak 2023, (<https://www.akademikakil.com/mecmua-i-buhurizade-itri-5525/recepuslu/>).

Uslu, R.; Doğrusöz, N.& Tan, A. (2012). *İtrî İzleri*, Balat Yayınları, İstanbul.

Uzun, M. İ. (2003). "Mecmûa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 28:265-268, Ankara.

Ünver, İ. (2000). "İskender", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 22:557-559, İstanbul.